

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Stereotypové vnímání atributů vybraných pohádkových bytostí u českých dětí

Vypracovala: Kristýna Tancerová

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D.

České Budějovice, 2021

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala především Mgr. Michaele Křivancové, Ph.D., vedoucí mé bakalářské práce, za její nesmírnou ochotu, obětavost, trpělivost a rady, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. Dále bych ráda poděkovala všem vyučujícím, kteří mi umožnili distribuci dotazníku ve svých třídách, a rovněž všem respondentům, kteří se podíleli na vyplňování dotazníku. Nakonec bych ráda poděkovala své rodině a všem ostatním, kteří mě po celou dobu studia a psaní práce podporovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze prameny a literaturu, které jsou uvedeny v seznamu citované literatury.

V Českých Budějovicích dne 25. 4. 2021

.....
Kristýna Tancerová

Anotace

Bakalářská práce se zabývá stereotypním vnímání atributů vybraných pohádkových bytostí u českých dětí. Jsou zde rozebrány pojmy stereotyp a folklor. Dále se práce věnuje vybraným pohádkovým bytostem – konkrétně princezně a čarodějnici. Tyto postavy jsou definovány dle toho, jak je uvedeno v českých slovnících. Kromě toho jsou představeny na dílech konkrétních autorů vycházejících z lidové slovesnosti. Praktická část vychází z dotazníkového šetření, které podává informace o ustáleném vnímání vlastností, činností a stavů spojených s pohádkovými bytostmi, a to tak, jak jsou uloženy v mentalitě českých dětí na základě jejich znalostí českých pohádek.

Klíčová slova: Stereotyp, folklor, pohádka, princezna, čarodějnice

Abstract

This Bachelor thesis deals with stereotypical perception of fairy tale characters by Czech children. It analyses the concepts of stereotype and folklore. The characters which are being observed are specifically the princess and the witch. Those characters are defined according to czech dictionaries. Moreover, they are presented with the aid of literature writings by concrete authors. Practical part is composed of survey interview which provides information about how are the fairy tales character's attributes, activities and status perceived by Czech children based on their knowledge of Czech fairy tales.

Keywords: Stereotype, folklore, fairy tale, princess, witch

Obsah

Úvod	8
Teoretická část	9
1 Stereotyp	9
1.1 Vymezení pojmu	9
1.1.1 Stereotyp z pohledu sociologie	9
1.1.2 Stereotyp z pohledu etnolingvistiky	10
1.2 Příklady stereotypizace v českém prostředí	12
2 Folklor	14
2.1 Definice a znaky folkloru	14
2.2 Vznik folkloru	15
2.3 Pohádka	15
2.3.1 Definice a vývoj pojmu	16
2.3.2 Charakteristika žánru	16
3 Charakteristika vybraných pohádkových bytostí	18
3.1 Princezna	18
3.1.1 Postava princezny ve vybraných pohádkách	19
3.2 Čarodějnice	21
3.2.1 Postava čarodějnice ve vybraných pohádkách	22
Praktická část	25
4 Dotazníkové šetření mezi žáky	25
4.1 Metodika dotazníkového šetření	25
4.2 Výsledky dotazníku	26
4.2.1 Princezna	26

4.2.2 Čarodějnice.....	40
Shrnutí práce.....	55
Závěr.....	57
Seznam literatury.....	59
Seznam tabulek.....	61
Přílohy.....	62

Úvod

Již od útlého věku se dostáváme do styku s pohádkovými postavami. Pohádka je jeden z prvních žánrů, který je nám v dětství představen. Avšak vnímání jednotlivých pohádkových postav se v závislosti na čase může měnit. S postupem času přibývá pohádkových adaptací, jež jsou nejrůzněji modifikovány. Motivací ke psaní této bakalářské práce bylo především zjistit, v jaké podobě mají děti uloženy ve své mentalitě pohádkové bytosti (v našem případě konkrétně princeznu a čarodějnici) a jestli s nimi mají spojené tradiční atributy pohádkových postav tak, jak jsou uloženy v lidových pohádkách.

V první části práce se věnujeme pojmu stereotyp. Ten je rozebrán na obecné rovině a následně z pohledu jednotlivých věd. Je poukázáno na průsečíky mezi sociologickým a etnolingvistickým pohledem. Význam pojmu stereotyp z etnolingvistického pohledu je nastíněn především z prací J. Bartmiňského a H. Putnama. Dále je představen pojem tak, jak s ním pracuje I. Vaňková ve své knize *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Součástí této kapitoly jsou mimo jiné i konkrétní příklady stereotypizace v českém prostředí.

Následující kapitola se věnuje folkloru. Zde jsou uvedeny jeho definice, popsány znaky a nezbytné kroky pro vznik tohoto útvaru. Prostor je zde věnovaný také jednomu z folklorních žánrů – pohádce. Pohádka je pro naši práci nejzásadnější, jelikož předpokládáme, že děti znají jednotlivé pohádkové bytosti právě z pohádek.

V kapitole věnující se konkrétně vybraným pohádkovým bytostem jsou jednotlivé postavy představeny tak, jak o nich píše J. Otčenášek, což je uvedeno v *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska* nebo ve vybraných českých slovnících. Následné rozebrání postav vychází z děl konkrétních autorů (B. Němcové, K. J. Erbena).

Praktická část vychází z dotazníkového šetření, které se skládá z celkem 43 (zejména otevřených) otázek. Dotazníkové šetření bylo předloženo žákům druhého stupně vybraných základních škol. Na základě položených otázek bylo zjištěno, jaké atributy přisuzují žáci zmíněným postavám a v jaké podobě jsou zakotveny v jejich mentalitě.

Teoretická část

1 Stereotyp

1.1 Vymezení pojmu

Předmětem stereotypizace je dnes prakticky všechno kolem nás. Lidé, předměty, zvířata i jednání, také nejrůznější oslavy či události, stereotypně vnímáme i rodinné vztahy a mnoho dalšího. I když mají stereotypy mnohdy negativní podtext, je prakticky nemožné je ze života vyloučit. Na jednu stranu by to ani nebylo žádoucí. Existuje samozřejmě spousta negativních stereotypů, které ovlivňují naše jednání a uvažování, existuje jich ale i mnoho pozitivních, ty si však tak často neuvědomujeme. Ideální možností by bylo naučit se s nimi pracovat, místo toho, abychom se je snažili zcela vymýtit (Bartmiński, 2016). Jakých konkrétních stereotypizací se dopouštíme v našem běžném životě, uvedu v práci později.

1.1.1 Stereotyp z pohledu sociologie

Pojem stereotyp se nejprve začal užívat jako termín v pracích sociologů. Právě americký sociolog Lippman upozornil na existenci jistých ustrnulých představ ve vědomí člověka. Ve velkém sociologickém slovníku se uvádí, že je stereotyp „velmi stabilní prvek ve vědomí, resp. psychický a přeneseně i sociální mechanismus, regulující vnímání a hodnocení určitých skupin jevů, ovlivňující → názory → mínění → postoje → chování“ (Petrusek, Minaříková a Vodáková, 1996, s. 1229–1293).

Lippman píše o sociální funkci stereotypu následující. „Jsou uspořádaným, více či méně celistvým obrazem světa, do nějž nás včleňují naše zvyky, vkus, možnosti, návyky a naděje. Netvoří snad komplexní obraz světa, tvoří však obraz možného světa, na nějž jsme se adaptovali“ (Lippmann, 2015, s. 95). Na tento svět si snadno zvykneme a hůře se pak přizpůsobujeme světům, které jsou vykresleny s odlišnostmi. Díky systému stereotypů a tvorbě nám dobře známého světa se cítíme v bezpečí. To ostatně zmiňuje i Józef Chałasiński. „Stereotypy určují role lidí v životě kolektivu. Tradice jako soubor takových stereotypů předaných z generace na generaci i se vším emocionálním zatížením, které v sobě nesou, nejenže určují každému jednotlivci místo ve světě, ale v podstatě z něho dělají právě tu osobu, kterou je“ (Chałasiński, 1935, s. 50 cit. dle

Bartmiňského, 2016, s. 63).

Na utváření stereotypů má vliv zejména sociokulturní prostředí a zázemí jedince. Utvářejí se na základě pozorování chování blízkých, kteří jsou zároveň autoritou. Hlavní vliv má vychovatel (nejčastěji rodič). Ale do hry vstupují i další osoby jako učitelé, vrstevníci, sourozenci a koneckonců i většinová společnost. Stereotypy mohou být utvářeny i sdělovacími prostředky, a to zejména masmédií (Petrušek, Minaříková a Vodáková, 1996). Bartmiňski (2016) ve své knize zmiňuje práci Chałasińskiho (1935), ten říká, že pro stereotyp je zásadní instinkt. Stereotypy nelze logicky vyvozovat, ale získáváme je na základě zkušenosti.

1.1.2 Stereotyp z pohledu etnolingvistiky

Další pohled na termín stereotyp se nám nabízí ze strany etnolingvistiky. Ta se snaží o „zkoumání tradičního obrazu světa, který je uložen v jazyce a kultuře, o běžně rozšířenou a obecně přijímanou, v širším slova smyslu lidovou (tj. kolektivní, společensky sdílenou) konceptualizaci skutečnosti a vlastně i o mentalitu nositelů daného jazyka a kultury (...)“ (Bartmiňski, 2016, s. 22).

V rámci etnolingvistiky je nezbytné zmínit vymezení pojmu stereotyp tak, jak o něm píše Hilary Putnam. Stereotyp je podle něj „konvenční (často negativní), někdy velmi nepřesný obraz toho, jak nějaké x vypadá, jak se projevuje, jak jest“ (Putnam 1975, s. 249, cit. dle Bartmiňského, 2016, s. 72). Putnam se zabývá obvyklými představami, které se nám spojí v souvislosti s běžnými pojmy. Jako příklad uvádí pojem tygr. Pokud někdo ví, jaký je význam tohoto slova, tak musí zároveň vědět / stereotypicky si přiřadit, že má pruhy. Nyní se tygr vyznačuje rysem, kterým jsou zmíněné pruhy. Aby se stal stereotyp závazným, musí obsahovat přesně tento daný rys. Což znamená, že je pruhovaný. Díky stereotypům může komunikace probíhat snáze, stává se efektivnější. Velká část stereotypů totiž označuje obecně přijímané schéma, model či vzorec myšlení. Konotace, které si s daným pojmem pojíme, mohou být ale také negativní, dokonce i nesprávné. Na tuto problematiku Putnam upozorňuje (Bartmiňski, 2016).

Putnam „spojuje fenomén stereotypu s lexikálním významem. Navrhuje, aby lingvisté vypracovali metody, jak určit obsah stereotypu, a stanovili odpovídající systém pro jeho prezentaci“ (Bartmiňski, 2016, s. 73). Každodenní běžná mluva je nejvíce prostoupena stereotypy. Proto je právě tato mluva hlavním předmětem Putnamova zkoumání. Každý význam slova je dle něj složen z několika následujících komponentů.

Pro příklad je uvedeno slovo „voda“:

1. Gramatické indikátory – substantivum látkové; konkrétum;
2. Sémantické indikátory – přírodní substance; kapalina;
3. Stereotyp – bezbarvá; průhledná; bez chuti; hasí žízeň atd.;
4. Extenze – H₂O; přijímá a odstraňuje nečistotu (Putnam 1975, s. 269. cit. dle Bartmińského, 2016, s. 73).

Bartmiński (2003) podává stanoviska na vnímání stereotypu například od Adama Schaffa. Podle něj se popis stereotypu týká pěti aspektů. Stereotypy jsou vize skutečnosti, jsou stálé a předávají se napříč generacemi. Jsou jakýmsi zobecněním a vyjadřují individuální emocionální postoj (Schaff 1981, cit. dle Bartmińského, 2016, s. 65).

Etnolingvistika zavádí „subjektovou rekonstrukci kultury“. Pro tuto rekonstrukci a popis je důležité zmínit subjektový charakter. Ten může pracovat s pojmy, jako je: hledisko, perspektiva, profilování, vize, obraz, portrét, aspekt. Vše, co vnímáme a popisujeme, tak popisujeme na základě sebe – pozorujícího subjektu. Jestliže subjektivně rekonstruujeme kulturu, často využíváme tzv. profilování. Když profilujeme, dáváme dané věci formu a vytváříme jakýsi obraz daného předmětu. Výsledný obraz může mít nejrůznější podoby v závislosti na tom, jaké aspekty využijeme (vzhled, funkce, původ, vlastnosti aj.) (Bartmiński, 1998).

Při profilování hraje roli zkušenostní rámec. Ve zkušenostním rámci se promítají nejen naše osobnostní zkušenosti, ale vše, co se v dané společnosti ustálilo (pověry, emoce) (Bartmiński, 1998). Vaňová Irena ve své knize *Co na srdci, to na jazyku* (2005) píše, že důležitým zdrojem pro zjišťování konotací jsou folklorní texty, ale také všeobecně známé úryvky z písní či filmů.

Irena Vaňková dále pracuje s pojmem stereotyp. Zmiňuje, že je stereotyp interdisciplinární a má negativní konotace. Jakmile něco označíme za stereotypní, nese to s sebou pejorativní význam. Řekneme-li o něčem životě, že je stereotypní, znamená to, že je nudný, předvídatelný. S čímkoliv přijdeme do styku, podrobíme to subjektivní generalizaci, také díky ní se stereotypů dopouštíme. „Jisté vlastnosti jednotliviny nebo několika exemplářů společenství připíšeme všem objektům dané kategorie (např. všem osobám téže národnosti, téhož povolání, vzhledu apod.), a to bez hlubšího zkoumání.“ (Vaňková, 2005, s. 86) Takto si utváříme poměrně ucelené názory a pohledy (které ovšem nebývají vždy pravdivé) na vše kolem nás. Že stereotypy nebývají vždy jednoznačné Vaňková (2005) demonstruje na příkladu Cikána v českém prostředí. Označení Cikán se

ve většinové společnosti dnes již nepoužívá. Nahradilo ho označení Rom – to zejména kvůli negativním konotacím spojovaným s Cikány. Připisovala se jim vychytralost, lenost a špína. Byli spojováni s kočovným způsobem života, krádežemi, podvody. Nicméně se zároveň hovořilo o nádherných divokých Cikánkách a živém temperamentu. Existují vedle sebe různé varianty stereotypu, které se v průběhu času mění a nabývají jiný rozměr.

Kromě pojmu stereotyp se v lingvistice užívá také pojem prototyp. Pojmy jsou víceméně synonymické, nicméně jejich užití se různí. „O prototypch se mluví obvykle v souvislosti s věcmi, zatímco stereotypy se spojují daleko častěji s lidmi.“ (Vaňková, 2005, s. 84) Bartmiński a Panasiuková chápou stereotyp komplexně, není vztáhnut pouze k osobám, nýbrž je pojat širěji. Že se jedná opravdu o stereotyp, můžeme vypořadovat z kvantitativního hlediska – frekvence a opakování konkrétní dané charakteristiky a z kvalitativního hlediska – fixovanost v jazyce. Na kolik je jeden určitý prototyp/stereotyp fixován v jazyce, můžeme zkoumat na etymologii daného pojmu, jeho vedlejším a přeneseném významu, významu derivátů, existenci frazémů či sémantické struktury určitých konstatování (Vaňková, 2005).

1.2 Příklady stereotypizace v českém prostředí

Stereotypizaci se nevyhne téměř nic. Bartmiński (2016) píše o stereotypu slunce v lidové polštině nebo stereotypu matky. I čeští autoři se věnovali konotacím spojeným s pojmy denního užití.

Podle Šlédrové „na stereotypech nejsou založeny pouze anekdoty, ale setkáváme se s nimi hojně ve frazeologii, v příslovích, v uměleckých textech a v běžné komunikaci“ (Šlédrová, 2003, s. 73). Ale právě v anekdotách se se stereotypizací (zejména povolání a národností) můžeme setkat. Jsou na ní zcela závislé a postavené. Autor jakékoliv anekdoty předpokládá, že se s postavou, o které se zmiňuje, pojí stereotyp. Bez znalosti tohoto stereotypu by anekdota postrádala svou pointu. Stereotypy v anekdotách se mohou týkat povolání (hloupý policajt, učitelky, které chtějí všechny kolem poučovat), národnosti (Skotové mající „suchý“ humor), existují vtipy postavené na stereotypu spojeného se vzhledem (hloupá blondýnka). Častěji se v našem prostředí v souvislosti s anekdotami setkáváme spíše se stereotypizací ženského pohlaví než mužského (Šlédrová, 2003).

Stereotypy jsou utvářeny i v rodinných a příbuzenských vztazích. Šlédrová ve svém článku publikuje výsledek ankety, kterou předložila studentům FF. Studenti popisovali konotace k matce, otci, tchyni a tchánovi. Na takovéto anketě nelze dokázat stereotypní vnímání jednotlivých rodinných příslušníků, ale lze říct, že „jedním z ukazatelů stereotypizace je opakovatelnost charakteristiky předmětu v různých výpovědích“ (Šlédrová, 2003, s. 69). Často byla ve folklorních textech vykreslována postava matky. Na základě toho lze určit z hlediska stereotypu její vztah k dětem, zrod kladné a záporné vlastnosti (Šlédrová, 2003).

Stereotypizace v rodinných vztazích je častým jevem. Konotace pojící se k jednotlivým osobám může být dvojího typu – pozitivní a negativní. Je-li v nějakém slově obsažen prvek cizosti, jedinec jej spojí spíše s negativními asociacemi. Naopak pozitivní konotace vyvolává významový prvek, který je nám znám. Kupříkladu rodina či domov vyvolávají zpravidla konotace pozitivní stejně tak jako blízké příbuzenské vztahy – otec, matka, babička, bratr aj. Negativní konotace se pojí s příbuzenskými vztahy, které se navazují až v průběhu života a jsou zcela nové – tchyně nebo také například macecha (Vaňková, 2005).

Nesmíme zapomínat na to, že „podstatou vlastností sémantického stereotypu je nepřesná subjektivní generalizace, což znamená připsání nějaké vlastnosti všem objektům téhož druhu“ (Šlédrová, 2003, s. 68). O její nepřesnosti se lze snadno přesvědčit například ve výše zmíněných anekdotách. Stereotyp není neustále statický. Je pravdou, že jeho proměna může v kultuře trvat i několik desítek let, nicméně o tom, jak se vyvíjí například v pohádkách, se budu zmiňovat níže.

V souvislosti se stereotypem je důležité vědět v jaké době, ale i v jaké kultuře a společnosti se zrovna pohybujeme. Šlédrová (2003) upozorňuje na rozdíl v chápání některých postav mezi zeměmi. V českém prostředí se nám se slovem tchyně pojí především negativní konotace. Tchyně vystupují jako zlé a nevídané. V jiné evropské zemi (konkrétně ve Francii) je s nimi spojen výraz krásná matka.

2 Folklor

2.1 Definice a znaky folkloru

Dle etnologického slovníku je folklor „označení pro osobité hudební, slovesné, taneční a dramatické projevy kultury integrovaných skupiny obyvatelstva, například venkovského či městského“ (Malý etnologický slovník, 2011, s. 31).

Mohli bychom ho definovat jako „slovesné výtvořiny šířící se ústním podáním v prostředí nepriviligovaných vrstev“ (Mocná, 2004, s. 206). Orálnost je z hlediska folkloru zcela zásadní. Ústní předání je podmínkou pro to, aby se lidová slovesnost mohla šířit a předávat dál. Je také jedním ze znaků folkloru. Mezi ty další patří variabilita. Existuje mnoho příběhů, které se mohou svou podobou lišit, co ale zůstává, je jeden syžet, jedna hlavní kostra, ze které vycházejí. Nalezli bychom spoustu modifikací a variant v závislosti na místě, kde jsou tradovány. Pohádky, písně i pověsti jsou přetvářeny do mnohých podob, a to záměrně i nezáměrně. Důležitá je totiž i paměť a výběrovost posluchače, který pak příběh traduje dál. Aby bylo tradování snazší a nároky na vyprávěče nižší, vytvořily se tzv. typizované postavy. Typizace je tedy dalším ze znaků. „Typizované postavy (zvl. jejich chování a charakter) a vyprávěcí postupy nepřímou vedly až k vlastnímu vzniku klasické lidové pohádky ze strukturálního pohledu“ (Otčenášek, 2012, s. 17). Folklor se vyznačuje svou normativností. Zejména z hlediska délky a jazyka. V jazyce se začínají objevovat ustálená slovní spojení, především na konci a na začátku. Pro jednodušší transfer byly folklorní útvary krátké, v závislosti na tom, jestli se jednalo o pohádku, pověst nebo například vtíp. Z hlediska jazyka má folklor ještě jednu typickou vlastnost, tou je jeho přirozenost. Netraduje se ve spisovné formě. Jazyk je obměňován v závislosti na tom, na jakém místě se příběh zrovna traduje, často se tedy příběhy „zdomácnují“ a aplikují se nejrůznější nářečí. Mimo to se setkáváme i s řadou vulgarismů a argotem.

V některých případech může být složitější rozlišit, o jaký útvar jazyka se jedná. Podařit se to může až při bližším zkoumání. To kvůli žánrové interferenci. „Pro folklorní tvorbu je typické prolínání žánrů v jednom folklorním útvaru“ (Otčenášek, 2012, s. 17). Zcela zásadní je jeho kolektivnost. Traduje se mezi lidmi a bez tohoto přenosu by nezlidověl. Je tedy nezbytné, aby byl předáván ve skupinách lidí, tak jako tomu bylo dříve

na slavnostech, při dlouhých zimních večerech či mezi sousedy. Čím více lidí příběh slyší, tím je větší pravděpodobnost, že se bude předávat a šířit dál.

Folklor se vyznačuje také jednotou místa, času a děje. Jestliže se příběh odehrává na určitém místě a v nějaké době, pravděpodobně se to po celý příběh nezmění. Narace je tedy lineární (Otčenášek, 2012).

2.2 Vznik folkloru

Se vznikem folklorního útvaru se pojí tři teorie. Ta první převládá až do počátku 20. století. Mělo se za to, že folklor přebírá svůj obsah z umělecké tvorby a tu následně přeměňuje. Druhá teorie je protipólem první. Ve 20. století se naopak věřilo, že veškerá umělecká tvorba vychází z kultury prostého lidu. Bez lidové tvorby by umělecká nevznikala a nemohla existovat. Třetí teorie je ta, kterou můžeme považovat za současnou, hovoří o provázanosti umělecké a folklorní tvorby (Otčenášek, 2012).

Aby folklorní útvar mohl vzniknout, musí projít několika po sobě jdoucími fázemi. Základem je idea autora, který ji přetransformuje do určité podoby (pohádka, pověst, přísloví, píseň aj.). Jak jsme již zmínili, hranice mezi žánry se často stírají a „forma nemusí být ujasněná, sám autor ji může ještě dál upravovat a přetvářet“ (Otčenášek, 2012, s. 15). Následuje sankcionalizace kolektivem. V této fázi autor představuje své dílo lidem v okolí. Ať už se jedná o rodinné příslušníky, přátele v hospodách nebo o ostatní obyvatele žijící s ním na jednom místě. K tomu, aby mohlo být dílo fixováno (třetí fáze), je nezbytné, aby se to posluchačům líbilo, oslovilo je a aby si ho zapamatovali a chtěli vyprávět dál. Jestliže je dílo převyprávěno dalšími lidmi, je zákonitě méně či více upravováno, pozměňováno a modifikováno. V případě, že je příběh úspěšný a oblíbený, traduje se dál, dostává se na nejrůznější místa a i tam je lehce měněn. Hlavní kostra je většinou zachována, ale již můžeme hovořit o procesu tradování (Bogatyrev, 1971).

2.3 Pohádka

Jak jsem již nastínila, folklornímu žánru pohádka se budeme věnovat podrobněji. Je pro tuto práci totiž nejvíce zásadní. Podoba jednotlivých pohádkových bytostí vychází zejména z těchto pramenů.

2.3.1 Definice a vývoj pojmu

Bohuslav Beneš ve své knize píše: „Pohádky jsou ústní povídky vyprávěné v lidových vrstvách jako rozptýlení; jejich obsahem jsou příběhy z hlediska běžného pojetí neobyčejné (fantastické, zázračné nebo z všedního života. (...)) Vycházejí obvykle z mytologie a jsou básnickým výmyslem a mnoha dnes již značně setřenými rysy skutečnosti“ (Beneš, 1990, s. 256).

Mocná s Peterkou definují pohádku jako „zábavný zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem“ (Mocná, 2004, s. 472).

Označit nějaký dřívější text pojmem pohádka, jak ho chápeme v dnešním slova smyslu, je poměrně problematické. I to, co bychom dnes pod tento pojem zahrnuli, bylo dříve nazýváno jinak. Zvířecí pohádky nesly často označení bajky, kouzelné pohádky byly nazývány slovem báchorky a kratochvilné rozprávky se říkalo žertovným a novelistickým pohádkám. Pohádky, které neměly žádný sjednocující název, byly kumulativní (Otčenášek, 2012). „Termín pohádka jako označení lidových a později i autorských (umělých) příběhů ustáleného typu se definitivně prosadil ve 2. polovině 19. století“ (Otčenášek, 2012, s. 28).

V posledních desetiletích se vnímání a chápání termínu pohádka stále více rozšiřuje a obměňuje. Moderní umění otevírá a posouvá hranice toho, co lze považovat za pohádku, stále dál. To je patrné nejen v literárním světě, ale i na filmových či divadelních adaptacích. Pro dnešního člověka je pohádka téměř cokoliv, co se odehrává ať už na zřícenině, hradu, zámku – tedy v historickém prostředí.

Dalším parametrem jsou postavy, respektive pohádkové bytosti, jako je čert, princezna, vodník, čarodějnice aj. Mnohdy stačí pro označení něčeho za pohádku pouze historické kostýmy nebo atraktivní soubor. Je ale nutné zmínit, že tyto „pohádky“ odbornému termínu v pravém slova smyslu neodpovídají (Otčenášek, 2012).

2.3.2 Charakteristika žánru

Pro tento žánr je typický čarovný svět a nadpřirozeno. Další charakteristikou jsou kouzelné motivy, díky nim lze tedy poznat, že se jedná o cosi vymyšleného. Odehrávají se zpravidla v bezčasové věčnosti. Tudíž je často nemožné určit, kdy se odehrávají. Samotný vypravěč tuto bezčasovou věčnost naznačuje příslovci (např. tenkrát, kdykoli, kdysi). Neurčitý je nejen čas, ale také prostředí. Sice povětšinou víme, že se příběh

odehrává na hradě, zámku, v podzámčí, lese či ve vesnici, ale bližší specifikace nebývá udána. Právě tato neurčitost nám pomáhá rozlišovat mezi dalším fantastním žánrem folklorní epiky – pověstí, jež se na rozdíl od pohádky vyznačuje poměrně jasnými časoprostorovými údaji, které se zakládají na realitě (Mocná, 2004).

Dalšími znaky pro pohádku jsou stereotypní formule a magická čísla, které se v nich často vyskytují. Stereotypní formule spatřujeme jak na začátku díla (byl jednou jeden král), tak i na jeho konci (a jestli neumřeli, tak tam žijí dodnes / zazvonil zvonec a pohádka je konec). Magická čísla bývají reprezentována zejména číslicemi tři, sedm a devět (král měl tři syny / je zapotřebí splnit tři úkoly / tři zlaté vlasy / za sedmero horami a řekami / sedmi či devítihlaví drak). Za klasické pohádkové motivy lze považovat zaklínadlo, na první pohled nevyřešitelný úkol či kouzelný předmět, o který usiluje hlavní hrdina (živá voda) nebo ho vlastní a zásadním způsobem ovlivňuje jeho život či vývoj příběhu (sedmimílové boty, kouzelné zrcadlo). Typický je taktéž vstup do jiného (kouzelného) světa, jež byl doposud ukryt (zejména peklo) (Mocná, 2004).

Mezi typické postavy pohádkového vyprávění patří nadpřirozené bytosti (čert, sudičky, ježibaba, víla, vodník) nebo postavy, které jsou často antropomorfizované – nejrůznější zvířata, ale i abstraktní pojmy Rozum či Štěstí (například v podání K. J. Erbena). Jako další postavy je nezbytné zmínit například princezny, prince, krále, ale i poddané (řemeslníky, zemědělce, pradleny, pasáčky aj.) (Mocná, 2004).

3 Charakteristika vybraných pohádkových bytostí

V této kapitole se nachází charakteristika pohádkových bytostí – konkrétně princezny a čarodějnice. Tyto bytosti jsou zvoleny, jelikož je jejich podoba zaznamenána ve vícero pramenech a pohádkách, které vycházejí z lidové slovesnosti a jsou součástí příběhů a knižních zpracování dodnes. Právě z toho důvodu vyvozujeme předpoklad, že je děti budou znát a jsou uloženy v jejich mentalitě natolik, aby je dokázaly popsat. Zmíněné postavy jsou zcela odlišné, mají jiný osud, vzhled i vlastnosti. Jejich rozdílnost je dalším důvodem výběru.

Představeny jsou ustálené podoby a představy postav jednak dle Otčenáškovy Antropologie narativy, Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, ale také podle Příručního slovníku jazyka českého / Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost / Slovníku spisovného jazyka českého, nakonec je představena jejich podoba v dílech vybraných autorů (konkrétně B. Němcové a K. J. Erbena), kteří vycházejí z lidové slovesnosti.

3.1 Princezna

Princezna je postavou, která není zahalena rouškou tajemství. Povětšinou nebývá hlavní postavou, ale i tak se setkáváme s jejím poměrně detailním popisem a charakteristikou. Princezna je zpravidla dcera krále, knížete či nějaké jiné mocné osoby vládoucí určitému území. Je považována za krásnou a spanilou dívku dobrých mravů a slušného jednání. Díky své kráse budí zájem mužů, kteří se o její ruku musejí utkat. Muži ucházející se o ruku princezny bývají hlavními hrdiny příběhu. Aby ruku princezny dostali, musí ji například vysvobodit ze zakletí, nalézt ji nebo se o ni utkat. Nemá žádné nadpřirozené schopnosti, kterými by se mohla pyšnit. Často musí vynaložit úsilí k tomu, aby se vzepřela svému osudu a žila život takový, jaký by chtěla. Jestliže hovoříme o princezně, která se chce vzepřít svému osudu, tak se v takovém případě jedná pravděpodobně o princeznu, jež vystupuje v příběhu jako hlavní postava. Je nezávislá, ochotná na sebe vzít odpovědnost za vlastní život (Otčenášek, 2012).

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost uvádí, že je princezna „dcera panovníka, knížete“ (SSČpŠaV, 1978, s. 384). Jsou jí připisovány hanlivé přívlastky jako „pyšná, zlá, namyšlená, nafoukaná, zhýčkaná“ (SSČpŠaV, 1978, s. 384). O něco více

pejorativní a expresivní je zdvojnásobení pojmenování „princeznička“, které je více spojováno s negativními konotacemi, avšak může poukazovat i na její slabost a křehkost (SSČpŠaV, 1978). Dle Příručního slovníku jazyka českého je princezna „nevládnoucí členka panovnického nebo knížecího rodu“ (PSJČ, 1957, s. 1056). Ve Slovníku spisovného jazyka českého se také dočteme, že je princezna „dcera knížete nebo panovníka“ (SSJČ, 1971, s. 890).

3.1.1 Postava princezny ve vybraných pohádkách

Postava princezny má ve všech pohádkách jeden společný rys, tím je krása. Vyniká nad všemi ostatními a je schopna očarovat každého na první pohled.

V pohádkách Boženy Němcové princezna vystupuje poměrně často. Kromě krásy je pro ni typická také bezbrannost vůči vlastnímu osudu a začarování. Často čeká na svého zachránce. Po vysvobození je mu plně odevzdána a vděčná. Takové princezny můžeme vidět například v pohádce Neohrožený Mikeš. Tam tři královské dcery čekají dlouho na své zachránce. Samy jsou bezbranné a nemohou uniknout.

V pohádce Spravedlivý Bohumil byla princezna nazývána klenotem, o který nejen její rodiče, ale všichni v zámku a celém království pečovali. „Když jí bylo sedmáct let, říkalo se o ní, že je nejkrásnější pannou v celém království“ (Němcová, 2004, s. 109). Avšak byla zakletá. Křehká dívka čekala na vysvobození od statečného zachránce. Tomu pak nadevše věřila a při jakémkoliv nebezpečí se k němu vinula. Jelikož se princezna do svého vysvoboditele zamiluje, následuje svatba. Nerozhoduje ani to, jestli je také královského rodu. „Milý otče, on mne vysvobodil a já ho miluji tak, jak on miluje mne“ (Němcová, 2004, s. 110).

Princezna může být zakleta i jinými způsoby jako v příběhu Moudrý zlatník. I zde je princezna popisována jako velmi pěkná. „Náš král má jedinou dceru, pannu tak krásnou, že kraj světa takovou nenajdeš. Už řadu let však nemluví. Jestli ale nemůže nebo nechce, na to nikdo nepřišel. (...) Ona čte, jezdí na koni, prochází se, umí krásně vyšívát, ale to vše dělá mlčky“ (Němcová, 2004, s. 114). Princezniny záliby a výplň volného času poukazují na její spanilost a dobré vychování. Podobné téma a vlastnosti princezny jsou popsány v pohádce Rozum a Štěstí od K. J. Erbena. „Ta královská dcera byla panna velmi krásná, ale ve dvanácti letech přestala mluvit, nikdo ani slova od ní neslyšel“ (Erben, 2008, s. 137). Rozmluveny byly princezny v obou případech díky chytrým mladíkům, které si nakonec vezmou za muže.

I v pohádce O labuti princezna kromě krásy vyniká dobrým vychováním. Je laskavá a chodí krmit ptactvo. „Odpoledne přichází krásná princezna a přináší nám v bělounkých ručičkách hojnost potravy“ (Němcová, 2004, s. 41). Na rozdíl od výše zmíněných princezen se zde setkáváme s princeznou, která chce vzít osud do vlastních rukou a odmítá se vdát za přiděleného ženicha (Němcová, 2004).

V pohádce O chytré princezně vyniká princezna kromě krásy svým důvtipem, když obalamutí čerta, tím zachrání svého muže od pobytu v pekle. Je starostlivá a na milované osobě jí záleží (Němcová, 1962).

Další odlišnou podobu této postavy lze spatřit v pohádce Potrestaná pýcha. Postava princezny byla poněkud rozporuplná. „Krásná byla skutečně jako obrázek, ale její tvář byla jako růže bez vůně, jako zahrada neprohrátá paprsky. Ale přece jen měla v duši jemný cit, neboť často zaplakala nad neštěstím chudých a rozdávala jim hojné almužny“ (Němcová, 2004, s. 238). Všichni byli okouzleni její krásou a zmateni vrtochy, které předváděla. „Její rozmary a nálady se střídaly jako aprílové počasí. Jednou se chovala mile a vlídně, podruhé zas hrdě a panovačně“ (Němcová, 2004, s. 241). I v tomto případě by se dalo říct, že byla zachráněna. A to opravdovou láskou, díky které se změnila a byla již jen hodnou a laskavou (Němcová, 2004).

Princezna se objevila i v jiných dalších dílech Němcové, i když pouze okrajově. V pohádce Divotvorný meč jsou popsány šaty, které nosila. „Její šaty byl obtěžkány zlatem a ve tmavých kadeřích se třpytily diamanty jako hvězdy na nebi.“ (Němcová, 2004, s. 270) V Princí Bajajovi vystupují princezny také tři jako například ve výše zmíněné pohádce Neohrožený Mikeš. Všechny byly krásné, ale nejmladší vždy nejhodnější, nejmladší a nejkrásnější (Němcová, 2004).

Stejně jako v díle Němcové, tak i v sebraných Erbenových pohádkách je princezna odevzdána svému osudu a má být obětována ve prospěch království drakovi. Například v pohádce Drak dvanáctihlavý. Princezna je krásnou pannou, která má být dovezena drakovi. Je však zachráněna. Stejně tak jako v pohádce Dvojčata. I tam je princezna popisována velmi pěkně. „Je to panna nadmíru krásná a hodná (...)“ (Erben, 2008, s. 46). Svého zachránce si v obou případech vezme za muže a je mu vděčná a zavázaná. Stejně tak jako si princezna nakonec vzala mladíka v pohádce Jirka s kozou. V tomto příběhu byla krásná a spanilá princezna neustále smutná a rozveselit ji bylo nemožné. Nakonec to přece jen někdo dokázal (Erben, 2008).

Z děl Němcové a Erbena je možné si udělat obrázek o postavě princezny. Jak již bylo zmíněno, princezna je postava zpravidla krásná. Často ji čeká těžký osud, kterému ona sama většinou nemůže vzdorovat. Je buď zakleta kouzlem, nebo jí hrozí sežráním zlým drakem. V obou případech čeká na zachránce, který ji vysvobodí. O svém osudu rozhoduje ve chvíli, kdy si má vybrat ženicha. Je-li zamilovaná, raději si vezme někoho z neušlechtilého rodu než někoho, koho nemiluje. Hovoří se také o laskavém srdci a o dobrém vychování. O pyšné princezně se píše pouze v jedné námi zpracované pohádce, ale i tam byla napravena a stala se hodnou.

3.2 Čarodějnice

Charakteristika čarodějnice bývá povětšinou stejnorodá. Je popisována jako „zlá kouzelnice, bosorka, čaromůra, ježibaba – osoba negativního charakteru, která magickými úkony (čarováním) údajně poškozují své okolí“ (Brouček a Jeřábek, 2007, s. 96). Jak je již patrné, má spoustu označení. Mohla se nazývat i jako jedubaba nebo pouze baba. Je stará, nevzhledná, většinou chodí shrbená o holi. Na jejím obličejí se nachází několik typických rysů, mezi které patří bradavice, tři chlupy na špičaté bradě, velký zahnutý nos nebo uhrančivé oči. Má dlouhé ostré nehty a na hlavě často nosí šátek. Její celková vizáž působí odpudivě a neupraveně (Brouček a Jeřábek, 2007).

Vyniká svými nadpřirozenými schopnostmi. Umí kouzlit a svá kouzla a čáry používá především proti lidem, kterým škodí. Snaží se jim znepríjemnit každodenní život, což je způsobeno zejména závistí a její zapšklostí. Zvládá ovládat počasí a tím seslat na úrodu krupobití. Zakládá požáry či sesílá povodně. Na lidi a dobytek posílá nemoci i smrt. Mimo to dokáže i pozitivní kouzla, o která za ní chodí obyvatelé vesnic prosit. Dokáže věštit budoucnost a přivolat lásku. Kromě takového kouzlení se dokáže přeměnit do jiné podoby. Nejčastěji v kočku nebo ropuchu, jinou podobu umí dát i ostatním, a to nejčastěji za trest. Čarovným proutkem přeměňuje lidi například v kámen. Kromě čarovného proutku patří mezi její kouzelné předměty také kouzelné zrcadlo, křišťálová koule, koště a svíce. Jsou jí připisovány plotky s ďáblem. Její duše je zatracena a vyniká v černé magii. Koná čarovné prastaré rituály, ke kterým využívá esence ze živočichů, jako jsou krysy, netopýři nebo žáby. Ale mezi její suroviny ke kouzlení patří třeba také lidské kosti. Během rituálů vyslovuje magické formule, které jsou ostatním utajeny (Brouček a Jeřábek, 2007).

Kromě čarodějnice se můžeme setkat také s čarodějkou. Čarodějka je oproti čarodějnici mladšího věku a dokáže očarovat lidi svou krásou. Není s ní spojován tolik negativní podtext. Čarodějnice má také svůj mužský protějšek, který se nazývá čaroděj, černokněžník, mág. Umí také leckterá kouzla a čáry. Avšak nejsou nikdy zobrazovány pospolu (Brouček a Jeřábek, 2007).

Ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost je výraz čaroděj rozšířen o koncovku „ka“ – tedy lze hovořit o čarodějce. Čaroděj je zde popisován jako ten „kdo dělá čáry, kouzla“ (SSČpŠaV, 1978, s. 56). To samé lze tedy vztáhnout na výraz čarodějka. Mimo tyto výrazy se zde objevuje také pojmenování ježibaba. Ježibaba je popisována ve významu zlá, šeredná čarodějnice, která se přepravuje na koštěti, nebo jako „zlá, svárlivá, šeredná (stará) žena“ (SSČpŠaV, 1978, s. 150). V Příručním slovníku jazyka českého jsou významy jako čarodějka, čarodějnice a kouzelnice synonymické. Jiný název, se kterým se zde můžeme setkat, je i název Baba-jaga (PSJČ, 1957). Slovník spisovného jazyka českého uvádí jako jeden z hanlivých významů slova bába tzv. babiznu, která je zlá, stará, ošklivá žena, která zaklíná lidi. Poukazuje na význam názvu baba Jaga jakožto na čarodějnici. Za čarodějku je pokládána osoba, která „dělá čáry a kouzla“ (SSJČ, 1971, s. 238). Čarodějnictví je pak činnost čarodějníka nebo čarodějnice stejně jako černokněžnictví a kouzelnictví (SSJČ, 1971).

3.2.1 Postava čarodějnice ve vybraných pohádkách

Postavu čarodějnice má ve svých pohádkách vyobrazenou například B. Němcová. V pohádce O labuti je čarodějnice osoba, kterou zná skoro každý. Lidé si k ní chodili žádat o pomoc. „Kousek od hlavního města bydlela v lese stará čarodějnice, která byla pro své čáry a tajné umění rozhlášená daleko široko“ (Němcová, 2004, s. 37). Jak je patrné, nežila mezi lidmi, nýbrž v ústraní. Pomoc lidem neposkytovala nezištně. Bylo jí jedno, že zdánlivá pomoc jednomu, znamená ublížení druhému. Doprovod této čarodějnici dělaly kočky a sovy. Její postava je popisována jako shrbená, musela se opírat o hadovitě točenou hůl. Když čarovala, říkala při tom kouzelné formule a neobešla se ani bez jiných předmětů. „Především potřebuji několik princových vlasů“ (Němcová, 2004, s. 38). Ačkoliv zaklela prince za odměnu, nebyla schopna ho zaklít nenávratně, jelikož jí ho bylo líto, což poukazuje na to, že není vyloženě zlou, zákeřnou postavou, ale láskou k lidem také nevyzařuje (Němcová, 2004).

V pohádce O labuti čarodějnicí nepotkal špatný konec. V pohádkách Divotvorný meč a O Peciválovi (taktéž od Němcové) již potrestána byla. V Divotvorném meči je nazývána kněžnou čarodějnicí a je popisována jako krásná paní. Byla plna nenávisti, chtěla vládnout, ovládat druhé a mít nad nimi moc. Proto některé lidi přeměnila, a to konkrétně v koně. V pohádce o Peciválovi se píše o zlé ježibabě, jež disponovala zázračným vojskem, které dělalo v přilehlé krajině neplechu. Ježibaba své vojsko ovládala při boji s protivníky. „Na vyvýšeném místě seděla ježibaba a vydávala rozkazy“ (Němcová, 2004, s. 170). Zneškodnit se dala až kouzelným mečem, jinak proti ní byli běžní smrtelníci bezbranní. Zmiňuje se zde o synech ježibaby. „Jsou silnější než jejich matka. Mají totiž dračí podobu“ (Němcová, 2004, s. 172). Ale i ti byli jako ona nakonec zabiti (Němcová, 2004).

V příběhu Dobré kmotřičky byla čarodějnice postavou (stejně tak jako v pohádce O labuti) známou širokému okolí. Lidé si za ní chodili kupovat dobré rady. Cesta za ní nebyla jednoduchá. Vedla „po drsnaté stezce trním a bodlácím až k jeskyni, kde kouzelnice bydlila“ (Němcová, 1962, s. 31). Pomoc čarodějnice lidé hledali z nejrůznějších příčin a ona to věděla. Čarodějčiny možnosti byly omezené, avšak za peníze vždy alespoň z části každému vyhověla. Její kouzlení vypadalo následovně. „Černou holí udělala nejdříve kolo, potom položila devětkrát křížem podivné dřevo, podpálila je a s ustavičným breptáním házela do něho všelijaké věci, které z kapes tahala. Modrý dým zahalil babu a z červených plaménků vykukovali ohyzdní diblíci a s babou se radili“ (Němcová, 1962, s. 33). Kouzlení provázel rituál, jehož nedílnou součástí byly i další předměty. Čarodějnice také dokáže měnit své podoby. I přes to byla přemožena, když se proměnila v postavu obra a její hlava byla sřata (Němcová, 1962).

V pohádce O bílém hadu je postava čarodějnice zmíněna jen okrajově. Ovšem má negativní charakter, jelikož zaklela nevinného mladíka v bílého hada. Umí tedy měnit podobu nejen svou, ale i ostatních lidí. Nechce, aby lidé byli šťastní a kouzlo bylo někdy prolomeno. Když se může zdát, že se kletba zlomí, podniká další kroky, aby se tak nestalo. Ale nikdy se jí nepodaří takto postupovat věčně (Němcová, 1962).

Také čarodějnice v pohádkách K. J. Erbena proměňovala lidi do jiných podob. V případě pohádky Jabloňová panna proměnila princezny v jablka, která vysela na jabloni. Čarodějnice je zde popisována jako stará, zlá, ošklivá babice. Po celý život prováděla intriky, což se jí nevyplatilo. Když byla chycena, její osud byl zpečetěn. „Tu se král velice rozhněval, poručil tu babu čarodějnicí lýkovými provazy svázati; pak dal

vytopiti pec až do žhava, tu v kteréž ona tu bílou holubici spálila a vhodil ji tam, až z ní nezůstalo nic než uhel“ (Erben, 1972, s. 109).

V pohádce Dvojčata je do postavy staré a zlé baby začarována krásná panna. Ta jako čarodějnice s sebou všude nosila kouzelný proutek, který proměnil v kámen vše, čeho se dotkl. „Tu vytáhla proutek, švihla koně Bělouše a psa Hnědouše a hned oba zkameněli, než se mladý král nadál, přitočila se k němu, švihla ho proutkem a on hned taky zkameněl“ (Erben, 2008, s. 47).

S jiným označením pro čarodějnici je možné se setkat v pohádce O žabce královně. Říkalo se jí baba Jaga. Její obydlí bylo poněkud atypické. „I přišel k chaloupce, která stála na kuřích nožkách a sama se obracela“ (Erben, 2008, s. 70). Nebyla postavou zlou, ale rozhodla se mladíkovi posloužit a dát mu dobrou radu zcela nezištně stejně jako její dvě sestry (Erben, 2008).

Jak je patrné, postava čarodějnice má dle výše zmíněných pohádek mnoho pojmenování. Mezi ta nejčastější patří právě čarodějnice, ale setkat se můžeme také s označením jako ježibaba, baba, baba Jaga nebo kněžna čarodějnice. I když má povětšinou negativní charakter a lidem spíše ubližuje, v některých případech je jim nápomocna. Čarodějnice je postavou nadpřirozenou a umí kouzlit. Některé k tomu využívají kouzelné formule, jiné čarovné předměty nebo uskutečňují magické obřady. Prostřednictvím nich umí někoho zaklít, změnit podobu svou i jiných lidí. Jestliže se za svůj život chová zle a krutě, je náležitě potrestána. Nikdy neunikne trestu.

Praktická část

4 Dotazníkové šetření mezi žáky

K této bakalářské práci byla využita metoda písemného dotazování. Dotazníkové šetření se snaží zjistit atributy vybraných pohádkových bytostí tak, jak je vnímají žáci druhého stupně základní školy. Cílovou skupinou tedy byli žáci již zmíněného druhého stupně.

4.1 Metodika dotazníkového šetření

Dotazník vyplňovali žáci druhého stupně na následujících školách: ZŠ Chvalšiny, ZŠ Větřní, EDUCAnet – střední škola a základní škola České Budějovice a žáci nižšího gymnázia na Gymnáziu Vodňany.

Šetření probíhalo v období od 22. 3. 2021 do 29. 3. 2021. Dotazník byl vzhledem k současné situaci¹ podán žákům online formou. Dotazník vyplňovali na stránce survio.com.

Vyplňování dotazníkového šetření předcházelo krátké představení práce, seznámení žáků s tématem a názorná ukázka toho, jak mají na otázky přibližně odpovídat. Ukázka vyplňování dotazníku byla žákům demonstrována na jiných pohádkových postavách, a to z toho důvodu, aby pro ně odpovídání na otázky bylo více srozumitelné a byly jim dostatečně jasné veškeré pojmy použité v otázkách (např. termín asociace). Poté se žáci mohli zeptat na jakékoliv informace, které by je zajímaly, popřípadě na nějaké nejasnosti. Následně jim byl předán internetový odkaz, přes který se dostali na samotný dotazník, ten následně vyplnili. Po jeho vyplnění se odpovědi automaticky zaznamenávají do systému, do kterého má přístup jen autor dotazníkového šetření.

Pouze první otázka se nevztahovala k pohádkovým postavám, ale zjišťovala pohlaví respondentů. Za ní následovalo celkem 42 otázek, z nichž byla většina (40) otevřených. Pouze 2 otázky byly uzavřené. 20 otázek se vztahovalo k princezně, zbylých 22 k postavě čarodějnice. Otevřené otázky byly zvoleny především z důvodu toho, že se snažíme postihnout co nejvíce atributů u vybraných pohádkových bytostí. Uzavřené otázky by tak mohly být v tomto případě poněkud kontraproduktivní. Navíc bylo důležité děti

¹ V současné situaci stále probíhá celosvětová pandemie onemocnění COVID-19. V době vyplňování dotazníku byli žáci doma a výuka probíhala pouze distančně, tudíž s nimi nebyl možný osobní kontakt.

nenabádat k žádným odpovědím a nechat je vypsát opravdu vše, co je v souvislosti s danou otázkou napadne. Dotazník byl postupně zpracováván na základě uvedených odpovědí. Otevřené otázky jsou zpracovány kvalitativně. Ve výsledcích dotazníku jsou uvedeny veškeré odpovědi, které byly od respondentů získány. Pokud se některá odpověď opakovala, je zaznamenáno kolikrát. Uzavřené otázky byly vyhodnocovány kvantitativně. Počet jednotlivých hlasů byl převeden na procenta

Dotazníkové šetření vyplnilo 133 žáků. Větší část dotazovaných byla ženského pohlaví 63,9 % (celkem 85 respondentek). Zbýlých 36,1 % bylo mužského pohlaví (celkem 48 respondentů).

4.2 Výsledky dotazníku

Tato kapitola shrnuje výsledky dotazníkového šetření. Jsou zde uvedeny veškeré odpovědi na podané otázky. Jak již bylo zmíněno, dotazník se týká dvou pohádkových bytostí – princezny a čarodějnice. Otázky ke každé bytosti by se daly rozdělit do několika okruhů. Základní otázka, která je stejná pro obě postavy, se snaží zjistit, jaké asociace se dětem spojí s danou bytostí. Snažíme se zjistit, co se jako první žákům vybaví, když se řekne „princezna“ a „čarodějnice“. U princezny lze rozdělit otázky do okruhů: vzhled, chování, život a další otázky. Čarodějnice má okruhy téměř stejné: vzhled, chování, život, další otázky. Navíc je v případě čarodějnice okruh speciální schopnosti.

U každé jednotlivé otázky jsou vypsány veškeré odpovědi, které žáci uvedli. Nejvíce se opakující odpovědi jsou zaznamenány v tabulce. Číslo, které je uvedené za jednotlivými odpověďmi, značí, kolik respondentů tuto odpověď uvedlo. Což znamená, že jedna respondentova odpověď mohla být rozdělena na několik částí, ale vždy byl zachován její obsah.

4.2.1 Princezna

Jaké asociace se vám spojí s princeznou?

Tabulka 1 – Nejčastější asociace ve spojení s princeznou

Korunka/koruna	37
Šaty	36
Krásná	27
Zámek	12

Království	11
------------	----

První otázka v dotazníku se snaží zjistit, co se žákům jako první vybaví ve spojitosti s postavou princezny, tedy to, co mají s její postavou zakotveno nejvíce. Jak je patrné z tabulky č. 1, odpovědi byly různého charakteru.

Nejvíce žákům se jako první ve spojitosti s princeznou vybavila korunka či koruna (25 respondentů odpovědělo korunka, 12 koruna).

Dětem se ve spojitosti s princeznou pojily poměrně hodně šaty. Celkem se šaty vybavily 36 respondentům. Většina odpovědí podobu šatů více specifikovala: „Šaty“ (11), „Krásné šaty“ (7), „Růžové šaty“ (4), „Dlouhé šaty“ (3), „Drahé šaty“, „Nádherné šaty“, „Barevné šaty s vlečkou“, „Propracované šaty“ (1).

V souvislosti se vzhledem princezny dotazování popisovali podobu vlasů: „Dlouhé vlasy“ (4), „Blondřaté vlasy“, „Blondýna“, „Zlaté vlasy“ (1).

Na třetí příčce se umístilo adjektivum krásná. To napsalo celkem 27 dětí. Z toho 4 uvedly, že je princezna krásná dívka, po dvou respondentech měla odpověď, že je princezna krásná slečna nebo krásná paní. Někteří odpověděli, že je princezna: „Štíhlá dívka“, „Hezká holka“, „Holka, co má hezký pohled“ (1).

Své místo v první otázce našla také další adjektiva, která ve většině případů pravděpodobně popisovala vlastnosti princezny: „Hodná“ (6), „Namyšlená“, „Mladá“ (5), „Pyšná“, „Milá“ (4), „Zakletá“, „Hezká“, „Chytrá“ (2), „Rozmazlená“, „Bohatá“, „Miloučká“, „Laskavá“, „Urážlivá“, „Obyčejná“, „Šikovní“, „Zvědavá“, „Zlá“, „Divná“, „Líbezná“, „Pěkná, spanilá, přátelská“ (1).

Další pomyslná skupina asociací se týkala jiných postav: „Princ“ (9), „Drak“, „Dcera krále“ (3), „Král“, „Žába“, „Čarodějnice“ (1).

Jak již bylo uvedeno v tabulce, 12 dětem se vybavil v souvislosti s princeznou zámek. Další uvedená místa byla: „Království“ (11), „Hrad“, „Holka žijící na zámku s nádhernou komnatou“ (1).

Jiné asociace byly: „Krása“ (10), „Pohádka“ (4), „Vznešenost“, „Bohatství“ (3), „Pýcha“, „Žena“, „Růžová“ (2), „Působ“, „Nevím“, „Film“, „Zlato“, „Dobré vychování“, „Peníze“, „Královský původ“, „Podpatky“, „Pohádky, když jsem byl malý“, „Spousta květin“, „Šípková Růženka“, „Zlatovláska“, „Velká zahrada“, „Krásné dlouhé jemně kudrnaté světle hnědé vlasy se zlatou korunkou na hlavě a růžovými šaty na sobě“ (1).

Vzhled

Jak vypadá princeznin obličej?

Tabulka 2 – Princeznin obličej

Modré oči	44
Malý nos	39
Krásně, je krásná	15
Plné rty	11
Růžové rty	11
Malá ústa	11

Jak konkrétně vypadá princezna v obličejí, se snažila zjistit tato otázka. I přes to, že v otázce bylo specifikované, aby žáci uvedli, jaké má konkrétně oči, nos nebo pleť, ne všichni respondenti uvedli konkrétní popis princeznina obličeje.

Nejvíce respondentů odpovídalo, že má princezna modré oči (44 respondentů) a malý nos (38 respondentů). Celkový obraz princezny je dle popisu velmi krásný. Nikdo z dotazovaných princeznin vzhled nepopsal ošklivě. Další popis princeznina nosu: „Obyčejný nos“ (2), „Drobný nos“, „Dlouhý nos“, „Krátký nos“, „Rovný nos“ (1).

Oči byly popisovány o něco více rozmanitě. Jak již bylo zmíněno, 41 dětí odpovědělo, že má princezna modré oči. Z toho 7 napsalo, že má „Velké modré oči“. Další popis očí byl následující: „Velké oči“ (4), „Hnědé oči“, „Zelené oči“ (3), „Malé oči“ (2), „Jasně oči“, „Modrozelené oči“, „Třpytivé modré oči“, „Velké hnědé oči“, „Modré či zelené oči“, „Šťastné oči“, „Krásné oči“ (1).

Pleť byla popisována pouze kladně: „Krásná pleť“, „Hebká pleť“ (8), „Čistá pleť“, „Světlá pleť“, „Bledá pleť“, „Bílá pleť“ (6), „Dokonalá pleť“, „Jemná pleť“ (3), „Pleť bez akné“, „Růžové tváře“ (2), „Běloška“, „Sem tam nějaká piha“, „Alabastrová pleť“, „Svěží pleť“, „Pleť čokoládově zbarvená“ (1).

Princezniny rty popisovala již menší část respondentů, avšak v jejich popisu se neobjevila žádná negativně zbarvená odpověď: „Plné rty“ (11), „Růžové rty“ (11), „Malá ústa“ (11), „Velká ústa“ (4), „Sametově rudé rty“ (3), „Červená ústa“, „Velká usměvavá ústa“, „Pěkný“ (2), „Tenká ústa“, „Malá namalovaná pusa“ (1).

Některé odpovědi princeznin obličej popisovaly pouze obecně: „Usměvavý“ (6), „Namalovaný“, „Jemný“ (3), „Mladě“, „Symetricky“, „Nevinně“, „Je hezký“

„Roztomile“ (2), „Ošklivý“, „Upraveně“, „Zářivé“, „Byla slepá“, „Stydlivý“, „Hezké zuby“ (1).

Další odpovědi byly již více konkrétní, jejich autoři se více rozepsali a popis byl detailnější: „Má hebkou pleť, rovné bílé zoubky s jemně růžovými rty. Barva očí je mezi zelenou, modrou a hnědou, takový mix. Dále je na řadě malý nosík. Není v žádném případě namalovaná, krásná po přírodě“, „Má jakoukoliv barvu očí, nos normální, ústa také normální“, „Velké černé oči, ostružinově fialová ústa, malý kulatý nos jemná světlá pleť“, „Rozzářené, usmívající se modré nebo zelené oči, malá malinová nebo světle růžová ústa, malinký trošičku zvedlý nos, pleť hladká trochu do růžova“, „Oči má modré, nos malý, pleť bílou jako měsíc a ústa jako jahodu“, „Úplně jinak než v realitě“, „Krásný úsměv“ (1).

Jaké má princezna vlasy?

Tabulka 3 – Princezniny vlasy

Blond/blondřaté	32
Dlouhé	32
Dlouhé blondřaté	27
Vlnité	12

Jak je patrné v tabulce č. 3, nejvíce respondentů si princeznu spojovalo s dlouhými blond vlasy. Jako dlouhé a blond zároveň je popisovalo 27 dětí. 32 žáků uvedlo pouze, že je má blond a dalších 32, že jsou dlouhé.

Jako další barvy princezniných vlasů byly uvedeny následující: „Zlaté“ (9), „Hnědé“ (7), „Blond nebo hnědé“ (5), „Světlé“ (4), „Černé“ (3), „Světle hnědé“ (2), „Tmavé“, „Kaštanové“ (1).

Dále byl jejich vzhled popisován takto: „Upravené“, „Učesané“, „Rovné“ (4), „Husté“, „Krásné“, „Lesklé“ (2), „Krátké“, „Hedvábně hebké“, „Hezky zapletené“, „Dlouhé a vlnité s květinami ve vlasech“, „Husté, dlouhé, lesklé, zdravé“, „Je jedno jaká barva, ale má dlouhé rozpuštěné a na nich má korunku“, „Hodně hodně tmavě modré“, „Krásné modré vlasy jako obloha“, „Bud' rozpuštěné husté kudrnaté zrzavé vlasy nebo taky rozpuštěné husté mírně zvlněné blond vlasy“, „Nezáleží na barvě, hlavně aby byly dlouhé a zářivé“, „Spletené do několika dlouhých copů nebo vlnité rozpuštěné“ (1).

Jakou postavu má princezna?

Tabulka 4 – Postava princezny

Štíhlou	49
Hubenou	46

Postava princezny je popisována poměrně jednotvárně. Mezi nejčastější odpovědi patřilo, že je štíhlá/hubená a další podobné výrazy. Postava byla popisována velmi obecně. Výšku princezny zmínilo jen malé procento respondentů: „Drobnou“ (7), „Normální“ (3), „Velmi štíhlou“, „Dokonalou“, „Útlý pas“, „Malé poprsí“ (2), „Fit“, „Topovka“, „Luxusní“, „Kostnatou“, „Dobrou“, „Pěknou“, „Štíhlý pas“, „Sportovní postava“, „Krásné křivky“, „Typicky ženskou“, „Sexy“, „Jako top modelka“ (1).

Údaje zachycené o výšce: „Vysoká“ (9), „Středně vysoká“, „Malá“ (7), „Krátká“, „Štíhlá, 170 cm“ (1).

Další nasbírané odpovědi byly: „Úzký pas, poprsí střední a boky hezké“, „Je v šatech, takže nejde vidět“, „Úzký pas, dlouhé nohy, jemné ruce“, „Hubená a křehká postava“, „Takovou, jakou ona sama chce mít“, „Princezna je štíhlé postavy. V žádném případě není obézní!!!“, „Do 170 cm, štíhlý pas, širší boky, větší poprsí“, „Jako přesýpací hodiny“.

Jak se princezna obléká?

Odpověď na otázku, jak se princezna obléká, byla poměrně jednoznačná. Téměř každý z dotázaných odpověděl, že princezna nosí šaty. Celkem 11 respondentů uvedlo pouze to, že nosí šaty. Zbytek dětí šaty ještě dále více či méně popsalo. Obecně lze tedy říci, že jejím klasickým oblečením jsou šaty nejrůznějších barev. Jsou krásně zdobené, honosné a dlouhé až na zem.

„Dlouhé šaty“ (13), „Šaty“ (13), „Růžové šaty“ (12), „Krásné šaty“, „Zdobené šaty“ (8), „Modré šaty“, „Barevné šaty“, „Šaty s krajkami“ (4), „Dlouhé bílé šaty“, „Bílé šaty“, „Růžové šaty s volánky“, „Dlouhé fialové šaty“, „Drahé šaty“, „Krásné dlouhé šaty s vlečkou“, „Honosné šaty“ (2), „Barokní šaty“, „Světlé šaty“, „Šaty až na zem“, „Černé šaty s hnědým páskem“, „Propracované šaty“ (1).

V některých odpovědích princezny oblečení kromě šatů zahrnovalo také doplňky: „Bílé rukavičky“ (3), „Závoj“ (2).

Jiné odpovědi byly hodně obecné: „Bohatě“ (3), „Elegantně“ (2), „Stylově“, „Hezky“ (1).

Velká řada odpovědí byla o něco více konkrétní a popis oblečení, které princezna nosí, byl více barvitý: „Princezna nosí nádherné dlouhé šaty s volánky“, „Dlouhé nabírané šaty s vlečkou, jemné barvy, korzet, středně dlouhý rukáv“, „Lesklé a zářivé šaty, blyštivé střevíce, zlatá korunka, velké množství ozdob“, „Šaty s krátkými rukávy, nadýchaná sukně, růžové a bílé odstíny“, „Nosí dlouhé růžové šaty s širokou sukní, nabíranými dlouhými rukávy“, „Má na sobě šaty, které jsou růžové barvy a jsou prošívány krajkou“, „Její oděv jsou na kolena dlouhé šaty šedé barvy. Sítované krátké rukavice, které sahají po zápěstí“, „Šaty se spodničkou a korzetem zdobené drahokamy a třpytkami, modré šaty“, „Má tmavě modré šaty bez rukávů, poseté perlami“, „Fialové dlouhé šaty s krajkou na zádech“, „Růžové šaty s korzetem a objemnou sukní, s krátkými nabíranými rukávy“, „Má krásné dlouhé šaty, u kterých se jí zvedá sukně, když se točí dokola, sukně je velká“, „Princezna ráda nosí pěkné dlouhé šaty se vzory a drahými kameny“, „Občas nosí červené šaty, ale většinou jezdecké oblečení a růži ve vlasech“, „Princezna se obléká do oblečení, co je jí pohodlné“, „Bílé šaty zdobené třpytkami“, „Šaty až na zem nejlépe s vlečkou, drahé brokáty, zlaté nitě“, „Růžové dlouhé šaty s vlečkou, světle fialové šaty s menší mašlí kolem pasu a fialkami ozdobeny dlouhé rukávy“.

Jakou nosí princezna obuv?

Většina respondentů odpověděla pouze to, že nosí princezna střevíce/střevičky. Také na základě dalších odpovědí můžeme hovořit o tom, že princeznu klasickou obuví je krásná obuv na podpatku.

„Střevičky“ (53), „Střevíce“ (31), „Podpatky“, „Lodičky“ (8), „Boty na nízkém podpatku“, „Zlaté střevičky“, „Červené střevíce“ (3), „Bílé střevičky“, „Střevičky na podpatku“ (2), „Třpytivé střevičky“, „Stříbrné střevičky“, „Růžové střevíce s mašličkou“, „Barevné nebo třpytivé střevíce“, „Růžové střevíce na podpatcích“, „Fialové lodičky na podpatcích“, „Střevičky bez podpatků“, „Lesklé střevíce“, „Žádnou nebo baleríny“, „Čistě černé, nic víc“, „Průhledná obuv“, „Princezna nosí černé střevičky“ (1).

Jak je princezna stará?

Tabulka 5 – Věk princezny

18	31
20	18
Je mladá	17
Kolem 20	13

Mnoho respondentů si myslí, že je princezna mladá slečna. Nejčastější odpovědi se pohybovaly ve věku pod 20 let.

Další odpovědi, které věk princezny uvedly do 20 let (včetně): „17“ (8), „16“ (7), „15–20“ (6), „15“ (5), „18–20“ (4), „17–19“ (2), „19“, „Je jí 12 let“, „Většinou je velice mladá tak 15 let, maximálně 18 let“ (1).

Jiné věkové rozmezí: „20–25“, „25“ (4), „23“ (2), „21“, „17–25“, „18–23“, „28“, „To záleží na roku, ve kterém se narodila“, „Může mít různý věk“ (1).

Chování

Jaké má princezna vychování?

Tabulka 6 – Vychování princezny

Slušné	43
Dobré	19
Je milá	10

Princeznino vychování bylo nejčastěji uváděno jako slušné, dobré. Jako pyšná či rozmazlená byla zmiňována v menšině případů. Kromě výše zmíněných (nejčastěji uvedených) rysů vychování byly popisovány také další.

Níže jsou zmíněny odpovědi, kde je vychování princezny popisováno pozitivně. Také jsou zde vypsány odpovědi, které princeznino vychování označily za slušné (tento rys byl již zaznamenán v tabulce s nejčastějšími odpověďmi, zde jsou uvedeny kompletně celé odpovědi, jelikož obsahují i další prvky).

„Je hodná“ (9), „Zdvořilá“, „Vznešená“ (3), „Poctivá“, „Přátelská“, „Laskavá“, „Je poslušná“, „Královská“ (2), „Obětavá“, „Slušné vystupování“, „Spravedlivá“, „Slušná, ale trochu praštěná“, „Chová se slušně, je chytrá“, „Je vzdělaná“, „Výborná“, „Je skromná“, „Je hodná laskavá a vždy pomáhá chudým“, „Slušnost, chytrost a chovat se jako dáma“, „Je slušná, chytrá a velmi dobře vychovaná“, „Chová se vznešeně a je hodná a milá“, „Slušná, inteligentní, vychovaná, dáma“ (1).

Odpovědi, ve kterých je její vychování popisováno negativně, jsou: „Je pyšná“, „Je rozmazlená“ (5), „Je drzá“ (2), „Je tichá“, „Normální“, „Přísná výchova“, „Panovačná“, „Namyšlená“, „Nedbá na etiketu“, „Bídné“, „Hůře vychovaná, trochu arogantní a vybíravá“ (1).

Odpovědi, ve kterých její vychování není vyloženě polarizováno, jsou: „Někdy dobré někdy špatné“, „Je zdvořilá, pomáhá ostatním, zároveň drzá“, „Je moudrá, laskavá, trochu

naivní a moc důvěřivá“, „Umí číst, psát počítat, ale celkový rozhled moc nemá“, „Vznešená, milá, často povýšená“, „Je hodná, ale umí i zvýšit hlas“, „Někdy je pyšná takže skoro žádné, někdy se chová podle dvorské etikety a jindy na ni úplně kašle“, „Většinou si princeznu spojujeme se slušným vychováním, ale může tomu být i jinak“, „To záleží na pohádce, ale většinou je dobře vychovaná a má ráda své rodiče, v druhém případě je to přesný opak“ (1).

Jak se princezna chová k druhým lidem?

Tabulka 7 – Chování princezny k druhým lidem

Mile	38
Hezky	10
Je hodná	10

Princezna se podle respondentů chová k druhým lidem zejména mile a obecně vzato dobře. Převažuje názor, že druhým lidem pomáhá a je k nim laskava. Jelikož bylo chování princezny k druhým lidem popisováno různými způsoby, je zde její popis rozdělen na části, kde se princezna popisuje pouze kladně, pouze záporně a na část, kde není popisována jen z jednoho úhlu pohledu (tedy negativně/pozitivně).

Kladné chování k druhým lidem je (kromě údajů uvedených v tabulce č. 7) popisováno následovně: „Laskavě“ (9), „Je ochotná“ (7), „Slušně“ (6), „Zdvořile“ (4), „Přátelsky“, „Dobře“, „Vstřícně“, „Štědře“ (3), „Ohleduplně“, „Pomáhá jim“ (2), „Láskyplně“, „Srdečně“, „Pěkně“, „Krásně“, „Velkoryse“, „Jak nejlépe to jde“, „Spravedlivě“, „Obětavě“, „Dobromyslně“, „Pomáhá jim a neopovrhne poddanými“, „Přátelsky, chce všem pomáhat, až příliš snaživá“, „Se smyslem pro humor, vždy pomůže a poradí“ (1).

Pouze záporný popis princezny: „Povýšeně“ (7), „Namyšlená“, „Špatně“ (2), „Nafrněná“, „Sobecky“, „Je vypočítavá“, „Drze“ (1).

Popis chování princezny k druhým lidem, který jednoznačně neříká, jestli se chová dobře/špatně: „Podle nálady, občas mile a přátelsky občas zle, arogantně a drze“, „Chová se laskavě jen k hodným, ale k zlým je nemilá“, „Arogantně nebo naopak mile“, „Někdy je milá, někdy je drzá“, „Podle toho, jak se oni chovají k ní“, „Lehce povýšeně, mile, naivně“, „Buďto arogantně, nebo velmi mile“, „Je na ostatní neutrální, ale i hodná, nenechá s sebou zametat ulice“, „Hezky a zdvořile v opačném případě velmi arogantně“, „Chová se ke všem tak, jak jí by to bylo příjemné“, „Pomáhá slabším lidem, je ohleduplná a nápomocná“, „Někdy je milá, někdy lakomá a arogantní“.

Je princezna spíše aktivní nebo pasivní postavou?

Jestli je princezna spíše pasivní nebo aktivní postavou v pohádkových příbězích není v povědomí českých dětí jasně ukotveno. Celkem 72 dětí (54 %) odpovědělo, že si myslí, že je princezna spíše postavou pasivní a o svém životě a osudu nerozhoduje sama. Naproti tomu jich 61 (46 %) uvedlo, že je dle jejich názoru spíše aktivní postavou a o svém životě a osudu naopak sama rozhoduje.

Život

Kde princezna žije?

Velký počet dětí (93) odpověděl pouze to, že princezna žije na zámku. Dalších 10 respondentů navíc uvedlo, že žije na hradu nebo zámku.

Zámek byl v některých případech popisován jako krásný (4 respondenti) a rozlehlý (1 respondent). Dále bylo párkrát popisováno také jeho okolí: „V zámku s velkou zahradou a rybníčkem“, „Žije na nějakém velkém zámku, ve kterém se cizí lidi ztratí hned po zabočení do špatné chodby“, „Zámek nad městem s velkou pěknou krajinou“.

Další odpovědi byly následující:

„Na hradě“ (10), „V království“ (6), „Ve věži“ (5), „V monarchii“, „V bohaté rodině“, „Na Karlštejně“, „V království za sedmero horami a sedmero řekami kde překrásný zámek je, pokoj má v komnatě nebo věži“ (1).

S kým princezna žije?

Tabulka 8 – S kým princezna žije

S rodiči (tatínkem a maminkou)	46
S králem a královnou	22
S princem	16
S rodinou	15
S králem	11

Jak je patrné z tabulky č. 8, nejčastějšími odpověďmi bylo, že žije princezna se svými rodiči – tedy s králem a královnou (či obecně – se svou rodinou).

Dále bylo uvedeno, že žije: „Se služebnictvem“ (8), „S otcem“ (6), „Se sourozenci“ (4), „S vojáky“ (2), „Se sestrou a babičkou“, „S čeledínem ze stáje“, „Se snoubencem“, „S pejskem“, „S chůvou“, „Se všemi obyvateli hradu“ (1).

Má princezna nějaké sourozence?

Většina žáků si myslí, že princezna žádného sourozence nemá. Takovou odpověď zvolilo celkem 90 dětí, 3 žáci pak zvolili odpověď, že většinou nemá sourozence. Dalších 6 respondentů míní, že sourozence mít může, zbytek si myslí, že nějakého sourozence má. Z toho vyplývá, že si většina dětí o princezně myslí, že je jedináček.

Dále 13 respondentů odpovědělo pouze: „Má sourozence“. Více konkrétní odpovědi byly následující: „Má sestru“, „Má 2 sestry“, „Má bratra“ (4), „Má starší sestru“, „Má mladší sestru“, „Má spoustu sester“, „Staršího bratra“, „Má hodně sourozenců“, „Má staršího brácha a mladší sestru“, „Několik bratrů a 2 sestry“, „Je druhá ze 14 sourozenců“ (1).

Do koho se princezna zpravidla zamiluje?

Tabulka 9 – Do koho se princezna zamiluje

Do prince	82
Do obyčejného chlapce	38

Více než polovina žáků odpověděla, že se princezna zamiluje do prince. Tuto odpověď jich zvolilo celkem 82. Dva respondenti dodali, že princ, do kterého se princezna zamiluje, je ten, který ji zachránil.

Frekventované byly také odpovědi, jejichž podstatou bylo, že se princezna zamiluje zpravidla do prostého a neurozeného chlapce. Takových odpovědí bylo celkem 38. Odpovědi, které by se do této kategorie daly zahrnout, jsou následující: „Do obyčejného chlapce“ (13), „Do chudřase“ (7), „Do poddaného“ (4), „Do sedláka“, „Do hodného mládence“ (2), „Do statečného, dobrého mládence“, „Do ševce“, „Do obyčejného pasáčka“, „Do chudého občana (ale milého a veselého), „Do milého sedláka u lesa“, „Čeledín od koní“, „Do statečného dobrého mládence“, „Do někoho, kdo není urozený (švec, zahradník)“, „Do hodného prostáčka z farmy, který je chudý a nemá žádný titul, ale má dobré srdce“, „Do toho nejchudšího člověka na světě, ale zároveň je to člověk s dobrým srdcem a vzhledem“ (1).

Některé odpovědi přímo nespécifikovaly, do koho se princezna zamiluje, nelze je tudíž rozdělit do jedné z kategorií princ / prostý mladík: „Do svého zachránce“ (4), „Do muže, kterého její otec neschvaluje“ (2), „Do nikoho“, „Do někoho, kdo je špatný a přiměje ho k dobrému“, „Do nejlepšího jejího bratra“, „Do bohatého“, „Mladý hrdina“, „Do kluka, který se jí opravdu líbí, ne vždy je to princ“, „Do rytíře“ (1).

Jak skončí osud princezny?

Tabulka 10 – Konec princeznina osudu

Svatbou / vdá se	41
Šťastně	25
Dobře	20
„Žili spolu šťastně až do smrti“	18

Jak je možné vidět v tabulce č. 10, osud princezny dle většiny dětí skončí pozitivně. Pouze malé procento respondentů odpovědělo jinak.

Celkem 29 dětí odpovědělo pouze to, že princeznin osud skončí svatbou, ale odpovědi týkajících se svatby bylo ještě několik. Proto můžeme říci, že si celkem 41 respondentů myslí, že se vdá. Konkrétní odpovědi týkající se svatby: „Vezme si prince a bude mít děti“ (5), „Vezme si prince, kterého jí vyberou rodiče“ (2), „Vezme si toho, koho má ráda, bude mít syna a dceru a zemře na stáří“, „Svatba a stane se královnou a milující maminkou“, „Vdá se za prince a stane se královnou“, „Musí si vzít prince“, „Provdá se za toho, koho miluje“ (1).

Další odpovědi s kladným koncem: „Hezky“ (3), „Zamiluje se“, „Dobro zvítězí nad zlem“ (2), „Každá princezna to má jiný“, „Stane se královnou a bude vládnout, jak se jí zlíbí“, „Osud princezny skočí v princových rukou“, „Bude žít s chlapcem někde na venkově či ve městě“, „Je šťastně zamilovaná a zůstává na zámku“, „Romantický konec“, „Polepší se“, „Bude mít jedno dítě, celé království bude šťastné a všichni žili až do smrti“.

Odpovědi, které značí, že princeznin osud neskončí dobře, zní: „Sežere ji drak“ (4), „Zemře“ (3), „Špatně“ (2), „Zůstane sama“ (1).

Další otázky

Co dělá princezna ve volném čase?

Tabulka 11 – Princezniny koníčky

Jezdí na koni	29
Vyšívá	21
Čte	20
Hraje na hudební nástroje	18
Prochází se	18
Zpívá	16
Maluje	11

Tančí	10
-------	----

Výčet koníčků princezny byl poměrně velký. Ty nejčteněji zmíněné je možno spatřit v tabulce č. 11.

Na pomyslném čtvrtém místě se umístilo, že princezna hraje na hudební nástroje. Z toho byly některé konkrétní hudební nástroje zmíněny, 6 dětí uvedlo, že princezna hraje na klavír, další 3, že hraje na harfu.

Na následující pozici se umístilo, že se princezna prochází, 12 žáků konkrétně uvedlo, že se prochází po zahradě.

Se zahradou (pobytem venku) by se daly spojit některé další aktivity, které žáci napsali: „Stará se o květiny“, „Trhá květiny“, „Běhá po lese“ (2), „Hraje si na zahradě“, „Hraje volejbal s dvorními dámami“, „Hraje squash“, „Hraje tenis“, „Hraje na babu“, „Hraní venkovních her“, „Střílí z luku“, „Běhá po paloučku a zpívá si“, „Hraje si se sourozenci“ (1).

Jako její další koníčky děti uváděly následující: „Učí se“ (4), „Spí“ (3), „Pořádá akce“ (2), „Hraje si se svým pejskem“, „Zkrášluje se“, „Toulá se“, „Nic“, „Dělá zakázané věci“, „Nevím“, „Vaří, peče“ (2), „Přede“, „Povídá si s chůvou“, „Přebírá své šaty“, „Češe se ve vlasech“, „Pomlouvá ostatní“, „Něco zábavného, prospěšného“, „Mění svět“, „Povídá si s dvorními dámami“, „Chodí po zámku“, „Chodí za pasáčkem“, „Poslouchá operu“, „Pomáhá“, „Vyrábí (například z keramiky)“, „Pozorování ptáků“, „Leží v posteli“, „Nudí se“, „Kouká se do zrcadla, plave“, „Zneužívá poddaných a skotačí po zámku“, „Zkouší si šaty, které si případně vezme další den“ (1).

Má princezna nějaké speciální schopnosti?

Naprostá většina dětí odpověděla, že princezna nemá žádné speciální schopnosti. Bylo jich konkrétně 103, 3 žáci pak napsali, že neví.

Pokud někdo uvedl, že má princezna speciální schopnosti, byly spojovány v některých případech s její krásou, laskavostí, dobrotou: „Empatie“ (2), „Umí okouzlit svou krásou“, „Empatie, léčí slovy“, „Maluje lidem úsměv na tváři“, „Umí zblbnout kdejakého kluka“, „Je chytrá, vtipná, krásná“, „Je milovaná vším a všemi“, „Veliký srdce“ (1).

Další odpovědi: „Umí mluvit se zvířaty“ (6), „Má“ (2), „Občas jo“, „Záleží, jaká je to princezna“, „Dokáže nadzvednou věc, aniž by se jí dotkla“, „Nadání pro nějakou činnost“, „Každá princezna má nějaké“, „Dokáže někoho psychicky zničit za 5 sekund“,

„Umí číst myšlenky (jen když chce), teleportovat se a nádherně zpívat“, „Dokáže vycítit strach smutek vztek stres nedůvěru, pozná špatné lidi“, „Je to upírka“, „Umí létat“, „Léčení“, „Hezky zpívá“ (1).

Má princezna nějaké nepřátele?

Tabulka 12 – Princezna a její nepřátele

Nemá	59
Čarodějníci	16
Draka	13
Má	11

V dotazníku 59 dětí uvedlo, že princezna podle nich nemá nepřátele. Většina respondentů si ale myslí, že princezna nějaké nepřátele má. Mezi nejčastějšími nepřátele princezny patří čarodějnice a drak. Jako další byli uváděni: „Macecha“ (9), „Panovníci z ostatních království“ (4)², „Jiné princezny“ (3), „Čaroděje“, „Čert“, „Zvířata“, „Zlý princ“, „Svou sestru“, „Rodiče“ (2), „Zlou královnu z vedlejšího království“, „Ostatní nafkněné princezny“, „Zlé víly a sudičky“, „Někdy její služebná, která je vypočítavá a myslí víc na sebe než na princeznu“, „Ano, lidi, co by chtěli být na jejím místě“, „Prosté lidi“, „Odmítnuté prince“, „Většinou negativní postavy, co ji chtějí třeba unést“, „Stařenka s otráveným jablkem“, „Lidi, kteří jí závidí“ (1).

Číhají na princeznu nějaká nebezpečí?

Tabulka 13 – Číhají na princeznu nějaká nebezpečí?

Ano	50
Drak	21
Ne	20

I když v otázce bylo doplněno, že mají žáci konkrétně uvést, jaká nebezpečí na princeznu číhají, odpověď některých byla pouze „Ano“ – na princeznu číhají nějaká nebezpečí. Jen 20 dětí si myslí, že na princeznu žádná nebezpečí nečíhají, zbytek je přesvědčen o opaku. Nejvíce si jich myslí, že je největším nebezpečím princezny drak. Další odpovědi byly následující: „Čarodějnice“ (9), „Loupežníci“ (6), „Zakletí“, „Píchně se o trn“ (4), „Čerti“, „Zlí princové“ (3), „Zlý čaroděj“ (2), „Zlá babizna“, „Kouzla“, „Otráví se“, „Kolovrátek“, „Falešná láska“, „Může se utopit, protože neumí plavat“, „Ano, různé nadpřirozené bytosti, obyčejní lidé, kteří ji nemají rádi kvůli jejímu společenskému postavení“, „Nějaká

² Tyto odpovědi byly různě formulované, nicméně obsah sdělení byl ponechán.

zákeřná pohádková bytost“, „Zlá královna“, „Démoni“, „Zeman“, „Svět“, „Ano, unese ji sousední král“, „Že spadne z okna své věže“, „Špatný výběr manžela“, „Vojáci ze sousedního království“, „Kdokoliv ji může ukradnout“ (1).

Co dalšího bys o princezně doplnil(a)?

Více jak polovina žáků by o princezně nic nedoplnila. Konkrétně jich bylo 72. Velká část z respondentů, kteří by o princezně něco doplnili, psali informace, se kterými jsme se mohli setkávat v předchozích odpovědích při popisu jejího vzhledu nebo charakteristiky: „Je krásná“ (6), „Je hodná, milá, všichni ji mají rádi“ (2), „Umi zpívat“, „Je naivní“, „Někdy jsou princezny namyšlené“, „Je pyšná nebo zlá“, „Je statečná“, „Je nesympatická“, „Nosí korunku“, „Je kreativní“, „Je rozumná, laskavá, plná, soběstačná“, „Je střelená“ (1).

Další nasbírané odpovědi: „Má ráda zvířata“ (2), „Je velmi krásná a svým úsměvem zlepši náladu“, „Musí překonat spoustu překážek“, „Je to vznešená mladá dívka, velice krásná, chce poznat a zachránit celý svět, mnohdy sama vystavena velkému nebezpečí“, „Přes všechny problémy, které se jí během příběhu vyskytnou, konec vždy skončí dobře“, „Má krásný úsměv, avšak většinou je bohužel falešný“, „Princezna bývá hlavní postavou, o které je celá pohádka, bývá většinou pyšná, ale také i milá a zažívá lásku do obyčejného chlapce nebo prince, ale není to vždy jednoduché, mezi tou láskou, jim to něco kazí (kouzlo, čarodějnice)“, „Může si dělat, co chce“, „Je do někoho dost zamilovaná“, „Většinou se promění k lepšímu“, „Některé jsou obyčejné, pracovité“, „Některé z nich mají kolem sebe nějaké zvíře“, „Má ráda pizzu“, „Má cit, detail a lásku ke všemu živému“, „Je vždy jiná, záleží na pohádce“, „Nemusí být vždy hodná, může být i trochu mrcha“, „Každá princezna má dvorní dámy, které se o ní starají“, „Někdy se cítí osaměle, a tak si hraje s kočičkami a dalšími zvířátky“, „Má velkou postel“, „Dělá si co chce“, „Nechce se vdávat, protože nepotkala toho pravého, ale její rodiče chtějí, aby se vdala“, „Princezny nebývají moc chytré a pracovité“, „Je to krásná postava, co má ráda lidi a přírodu“, „Nemá moc kamarádů“, „Je šťastná za svůj život“, „Je součástí většiny pohádek“, „Je to úžasná bytost“, „Je postavou, kterou by si každá holka přála být“, „Má spousty kamarádů, kteří jí pomáhají“ (1).

4.2.2 Čarodějnice

Jaké asociace se vám spojí s čarodějnicí?

Tabulka 14 – Nejčastější asociace spojené s čarodějnicí

Zlá	25
Bradavice	19
Nehezky vzhled	17
Kouzla/čáry	16
Zlo	14
Kočka/kocour	12
Lektvary	11
Škaredá	10
Košťe	10

Jak je patrné v tabulce č. 14, s čarodějnicí se dětem nejvíce při prvním pomyšlení spojují vlastnosti, dovednosti, ale také vzhled.

V tabulce je uvedeno, že si 18 respondentů s čarodějnicí spojí její nehezky vzhled. Konkrétně žáci odpověděli v 9 případech „Ošklivá“ a v 8, že je „Hnusná“. Další možný popis vzhledu čarodějnice v této otázce byl následující: „Klobouk“ (8), „Stará“ (7), „Velký nos“ (4), „Rozcuchané vlasy“ (2), „Proradná babizna s bradavicí na nose a potrhanými šaty“, „Roztrhané oblečení“ (1).

Někteří dotazovaní pravděpodobně popisovali, jaká čarodějnice je: „Zákeřná“ (3), „Milá“ (2), „Vtipná“, „Mstivá“, „Strašidelná“, „Pomstychtivá“, „Krutá“, „Smrdutá“ (1).

Nebo si vybavili nějaké místo: „Chatrč“, „Bažiny“ (3), „Les“ (2), „Starý dům“, „Chaloupka na kuří nožce“ (1).

Další odpovědi byly rozmanitého rázu: „Baba“ (3), „Hůlka“, „Tmavé barvy“, „Mrázik“, „Zlá babizna“ (2), „Hrb“, „Netopýr“, „Špičatý klobouk“, „Tajuplno“, „Nadpřirozené schopnosti“, „Zlo ale i dobro“, „Zlá ale hezká“, „Tmavé oblečení“, „Ježibaba na stromě“, „Stařena“, „Stará babička“, „Dívka, která má cíl převzít vládu nad světem a světlem, aby všude byla tma, smutek, zlo“, „Tarot“, „Upíří deníky“, „Jed“, „Létání“, „Většinou je špatná, ale jsou tu i výjimky dobré čarodějky“, „Může pomáhat lidem“, „Bába z mokřin nebo nějaká bába s kouzly“, „Fuj, stará plesnivá baba“ (1).

Vzhled

Jak vypadá čarodějnice v obličeji?

Tabulka 15 – Obličej čarodějnice

Má bradavice	42
Velký nos	33
Má vrásky	18
Dlouhý nos	17
Má bradavici na nose	23
Malá ústa	13
Hnědé oči	13
Je škaredá	11
Staře	10

Celkem 65 žáků si vzhled čarodějnice spojí s bradavicemi. Jak bylo již nastíněno v tabulce č. 15, 42 dětí si myslí, že má čarodějnice bradavice, 23 dětí specifikovalo místo, kde je má – na nose. Lze říci, že je dle dotazníkového šetření vzhled čarodějnice nepěkný. Obecně je vzhled čarodějnice kromě adjektiva škaredá popisován i jinak:

„Ošklivá“, „Špinavá“ (7), „Hnusná“ (3), „Nechutná“, „Atraktivní žena“ (1).

Nos byl popisován jako: „Špičatý“ (7), „Křivý nos“ (5), „Zahnutý nos“ (4), „Malý nos“ (3).

13 respondentů odpovědělo, že má čarodějnice hnědé oči. Zbytek odpovědí byl následující: „Černé oči“ (9), „Velké oči“ (7), „Zelné oči“ (6), „Malé oči“ (3), „Tmavé oči“, „Fialové oči“, „Strašidelné oči“, „Tmavé pronikavé oči“, „Ohnivě oči“, „Jedovaté oči“, „Žluté oči“ (1).

Nejvýraznějším prvkem na pleti čarodějnice jsou dle odpovědí bradavice a v menším procentě případů také vrásky. Z nasbíraných odpovědí byla pleť čarodějnice popisována také následovně: „Špinavá pleť“ (8), „Bledá pleť“ (7), „Má pihy“ (4), „Scvrklá pleť“ (3), „Jizvy“ (2), „Hladká pleť“, „Nemá vrásky ani bradavice“, „Na obličeji se nachází dvě bradavice, dále rozlezlé akné a černá piha, která sídlí na nose. Má hrubou pleť a nesmím zapomenut na neštovice“ (1).

Necelá polovina respondentů nepopsala ústa čarodějnice. Nejvíce byla popisována jako malá (ve třinácti případech), avšak jejich popis byl i jiný. Zároveň je do této oblasti zahrnut i popis chrupu: „Zkažené zuby“ (7), „Úzká ústa“ (5), „Velká ústa“ (4),

„Popraskané rty“, „Křivá ústa“ (2), „Ošklivá ústa“, „Má předkus“, „Málo zubů“, „Ostré zuby“, „Mladá, hezká“ (1).

Další odpovědi: „Má knír“, „Nesympatický výraz“, „Nevábná a seschlá tvář starší ženy“, „Rozcuchané vlasy“ (1).

Jaké má čarodějnice vlasy?

Tabulka 16 – Vlasy čarodějnice

Rozcuchané	53
Černé	39
Šedé	15
Kudrnaté	14
Dlouhé	14
Hnědé	13
Krátké	10

Velká část dotazovaných uvedla, že má podle nich čarodějnice rozcuchané vlasy. Nejčastěji zmiňovaná barva byla černá (39 respondentů) a hnědá (13 respondentů), ale v odpovědích se objevily i barvy následující: „Tmavé“ (6), „Prošedivělé“ (4), „Zrzavé“ (2).

Dále byly její vlasy popisovány následovně: „Špinavé“ (6), „Neupravené“ (5), „Mastné“ (4), „Řídké“, „Hnusné“, „Nemá vlasy“ (3), „Upravené“, „Rovné“, „Má černé zacuchané vlasy, ve kterých má lupy, mnoho drobných živočichů a plíseň“ (1).

Jakou postavu má čarodějnice?

Tabulka 17 – Postava čarodějnice

Je shrbená/hrbatá	39
Malá	30
Tlustá	26
Štíhlá	15
Silnější	15

Postava čarodějnice je popisována o něco více jako silnější/tlustá než jako hubená, převažuje také názor, že je menší postavy. Nejvíce respondentů se shodlo na tom, že je hrbatá.

Co se týče tloušťky, nasbírané odpovědi byly kromě výše zmíněných následující: „Hubená“ (8), „Vychrtlá“ (5), „Obézní“ (3), „Docela hubená“ (2), „Robustní“, „Kypré tvary“, „Kostnatou“ (1).

Další odpovědi byly: „Vysoká“ (8), „Normální“, „Ošklivou“, „Křivá“ (2), „Taková střední postava“, „Ohnutá o hůlce“, „Zlá je trochu při těle a hodná je hubená jako princezna“, „Jakou zrovna chce“, „Postava čarodějnice je velmi stará, až se pomalu rozpadá“, „Má křivé nohy“, „Každá je jiná“, „Jako normální žena“ (1).

Jak vypadá oděv čarodějnice?

Tabulka 18 – Oblečení čarodějnice

Roztrhaný/potrhaný	68
Černé šaty	25
Staré šaty	11

Velká část žáků si čarodějnici spojí s roztrhaným oblečením. Oblečení, které čarodějnice nosí, tvoří dle dotazníku ve většině případů šaty. Nejvíce žáků odpovědělo, že jsou to šaty černé (25 respondentů). Další odpovědi byly následující: „Špinavé šaty“ (7), „Šedivé šaty“, „Dlouhé hnědé šaty“, „Šaty“ (1).

Některé odpovědi týkající se oblečení, které čarodějnice nosí, byly opět obecné: „Špinavé“ (8), „Tmavé“ (7), „Plášť“, „Klobouk“ (5), „Černé“ (4), „Ošuntělé“ (3), „Zatuchlé“ (1).

Další součásti a možnosti oděvu čarodějnice jsou podle odpovědí: „Šátek na hlavě“ (4), „Černý plášť“ (2), „Fialový plášť“, „Roztrhaný tmavý kabát“, „Tmavý hábit až na zem se špičatou kapucí“, „Má na sobě starý roztrhaný černý kožich“, „Má černé, dlouhé šaty, na kterých je černý roztrhaný kabát“, „Má černý dlouhý hábit, po kterém lezou myši a pavouci“, „Dlouhá sukně, uplý korzet“, „Má dlouhé rudé šaty, které jsou dlouhé až na zem, a nosí k nim závoj utkaný ze smutku ostatních lidí“, „Roztrhaný se záplatami omotaný provázky“, „Roztrhané a divně sešité hadry, které mají nejspíš vypadat jako šaty“, „Má na sobě fialovo-hnědý pytel, ve kterém jsou prostříhané díry na ruce a hlavu, na hlavě má fialovo-hnědý špičatý klobouk“, „Dlouhé, tmavé, sametové šaty“, „Potrhaný a většinou má nějakou kápi, v jiném případě je to velice hezký oblek“ (1).

Jakou nosí čarodějnice obuv?

Tabulka 19 – Obuv čarodějnice

Žádnou – je bosa	36
Škrpály	15
Dřeváky	10
Špinavou	10

Čarodějnice dle popisu většiny žáků nosí ne příliš pěknou obuv. Z dotázaných si 36 dětí myslí, že čarodějnice chodí bosa. Většina dalších odpovědí naznačuje, že její obuv nejenže nebude pěkná, ale ani pohodlná. Kromě pár odpovědí není konkrétně popsáno, jakou obuv čarodějnice nosí. Když je uvedeno, že nechodí bosa, je napsáno, že nosí boty, které buď jsou, nebo nejsou dále více popsány.

Nasbírané odpovědi: „Staré boty“ (9), „Děravé“ (8), „Černé boty“ (6), „Ošoupané boty“, „Střevíce“, „Boty s podpatkem“ (5), „Roztrhanou“, „Černé vysoké boty“ (4), „Vysoké boty“, „Kozáčky“, „Pantofle“ (3), „Rozlepené křusky“, „Bačkory“ (2), „Černé děravé papuče“, „Normální boty“, „Nějaké boty vhodné do lesa“, „Černé kozačky na podpatku“, „Má střevíce, ve kterých je vidět utrpení, co někdo zažil“, „Sandále“, „Lodičky“, „Papuče“, „Gumovky“, „Plátěnou“, „Modré střevíce“, „Staré plátěnky“, „Nikdo neví, není na ně vidět“ (1).

Jak je čarodějnice stará?

Tabulka 20 – Jak je čarodějnice stará?

Hodně	32
Okolo 60	15
Stará	10

Čarodějnice je jednoznačně popisována jako stará osoba. Rozmezí jejího věku je opravdu veliké.

V mladém nebo středním věku ji popisovalo jen malé procento respondentů: „40 let“ (6), „50 let“ (6), „18 let“ (3), „30 let“ (2), „37 let“ (1).

Starší věk: „100 let“ (9), „Kolem 100“, „80 let“, „70 let“ (7), „68 let“, „75 let“, „100 ale vypadá na 20“, „50–80 let“ (1).

Nad 100 let: „150 let“ (8), „100 let“, „Okolo 200 let“ (3), „Minimálně 200 let“, „100–500 let“ (2), „88–546 let“, „100–300 let“, „500 let“, „Stovky tisíce let“, „Je jí přes sto tisíc let, jelikož si uvařila nesmrtelný nápoj, který pije pokaždé jednou za rok, jinak by ji to zabilo“ (1).

Dva respondenti věk čarodějnice nedokázali určit: „To nikdo neví“, „Neznáme“.

Vlastnosti

Jaké vlastnosti má čarodějnice?

Celkově 66 dětí si myslí, že je čarodějnice zlá. O nepěkných vlastnostech čarodějnice svědčí i další odpovědi: „Chamtivá“ (8), „Zákeřná“, „Mazaná“ (6), „Závistivá“, „Pomstychtivá“ (5), „Vypočítává“, „Nepřející“, „Mstivá“, „Podlá“ (4), „Arogantní“, „Nepřející“, „Prolhaná“, „Samotářská“ (3), „Manipulování s lidmi“, „Zlomyslná“, „Krutá“ (2), „Škodolibá“, „Spíše záporné“, „Hnusná“, „Jedovatá“, „Nemilosrdná“, „Bezcitná“, „Lstivá“, „Nelítostná“, „Lakomá“, „Neupřímná“, „Vychytralá a záludná“ (1).

Zmíněné kladné vlastnosti: „Chytrá“ (5), „Hodná“ (3), „Ráda pomáhá ostatním“, „Kamarádká“, „Nebojácna“ (1).

Další odpovědi: „Vaří lektvar“ (6), „Čaruje“, „Kouzlí“ (5), „Mocná“ (2), „Přesvědčivá“, „Ty nejlepší“, „Někdy hodná, někdy zlá“, „Zapomnětlivá“, „Bláznivá“, „Je krutá, ale v nitru je smutná ohleduplná dívka, kterou její matka proklela za to, že byla k lidem moc hodná a zamilovala se do smrtelníka“, „Jak která, jiné jsou hodné a pomáhají, druhé jsou zlé, škodí lidem a dělají jim naschvály, ale nejdou od sebe odlišit. Některé zlé čarodějnice na sebe vrhají podobu hodných čarodějnic. Takže je to potom těžké“, „Většinu času je zlá, někdy hodná, škodí ostatním“, „Chytrá, protože dokáže zamíchat lektvary“, „Ve většině případů je zlá a zahořklá a chce ubližovat všem okolo vlastně bez důvodu, ale výjimečně je milá a pomáhá ostatním“, „Chytrá, racionální, považovaná za krutou/zlou, dělá nemorální věci a tak“ (1).

Jak se chová čarodějnice k druhým lidem?

Stejně jako u vlastností je i chování čarodějnice k druhým lidem popisováno zejména negativně. Některé odpovědi jasně nerozlišují, jestli je čarodějnice k druhým lidem výhradně hodná či zlá. Dle žáků záleží na okolnostech a někdy se její chování může změnit.

Popis negativního chování: „Zle“ (34), „Ošklivé“ (10), „Špatně“ (7), „Zákeřně“, „Zlomyslně“, „Škodí jim“ (5), „Arogantně“, „Nehezky“, „Ubližuje“ (4), „Hrozně“, „Negativně“, „Nepřátelsky“ (3), „Povýšeně“, „Pohrdavě“, „Krutě“, „Vypočítavě“, „Dělá naschvály“ (2), „Panovačně“, „Nemilosrdně“, „Vydírá lidi“, „Sprostě a neslušně“, „Ráda

lidi vydírá“, „Dotěrně“, „Nespravedlivě“, „Nenávistně“, „Falešně“, „Přikazuje jim“, „Krmí je otráveným jídlem“ (1).

Dobré chování: „Laskavě“, „Mile“ (4), „Je hodná“ (2), „Pomáhá jim, vaří jim lektvary z léčivých bylin atd.“.

Některé odpovědi jasně nepolarizují chování čarodějnice k druhým lidem, jak již bylo zmíněno: „Nepředvídatelně“ (2), „Tajněstkářsky“, „Je zlá, ale i hodná“, „Jak ke komu“, „Buď se jim spíš vyhýbá, anebo je láká na své čarodějnické pokusy“, „Podle nálady, někdy mile, ale dokáže být i zlá a ubližovat jim“, „Jak kdy... když je ten člověk pro ni výhodný, je milá, když ne, je zlá“, „Na první pohled se k lidem tváří mile, ale ve skutečnosti to tak není“, „Né moc dobře, ale jsou případy, kdy se může změnit k lepšímu“, „Se zlými se kamarádí a hodné začaruje“, „Moc s nimi nepřijde do kontaktu a když už, tak není moc milá“, „Může to být buď hodná čarodějka, nebo zlá čarodějka“, „Nenávidí je, chce je zabít! Zneškodnit ze světa!! Chce se stát pánem světa!!!“, „Ve většině případů je zlá a lidem se buď straní a nebo jim ubližuje, v málo případech je velice společenská a ráda pomáhá všem okolo“, „Zlá dělá naschvály a hodná jim pomáhá“, „Hrozně někdy i děsivě“, „Mstí se jim, přiděluje potíže, přeje všem to nejhorší“, „Závidí jim, ubližuje“, „Nejdříve předstírá, že je hodná, ale potom je na ně zlá“, „Záleží jak ke komu“, „Ubližuje jim a podrobuje zkouškám“, „Není velmi povídavá, neumí moc pomoci ostatním, spíše přiděluje práci a zlo“, „Buď kuje pikle a než získá, co chce, předstírá, že je milá, nebo je zlá od první chvíle“, „Pomáhá svým kámošům“, „Nemá ráda lidskou společnost“, „Dělá se hodná, ale když se jí naskytne příležitost, ublíží“, „Nutí lidi dělat jí otroky“ (1).

Je podle vás čarodějnice spíše negativní nebo pozitivní postavou?

Většina žáků si myslí, že je čarodějnice spíše negativní postavou, což bylo patrné již z předešlých odpovědí. Celkem 92 respondentů (69 %) označilo čarodějnici za spíše negativní postavu, pouze 11 respondentů za pozitivní, 30 respondentů (31 %) zvolilo odpověď, že se nedá určit, jestli je čarodějnice pozitivní či negativní postavou. Můžeme předpokládat, že je tato odpověď zvolena v závislosti na předchozích odpovědích, kdy respondenti uváděli, že se chování čarodějnice vůči druhým lidem může měnit, vyvíjet.

4.2.2.3 Speciální schopnosti

Má čarodějnice nějaké speciální schopnosti?

Tabulka 21 – Speciální schopnosti čarodějnice

Umí kouzlit/čarovat	67
Umí vařit lektvary	37
Umí létat na koštěti	17

Pouze 6 dětí uvedlo, že nemá čarodějnice žádné speciální schopnosti, zbytek si myslí, že nějaké má. 4 žáci uvedli jen to, že nějaké schopnosti má, ale konkrétně je nespécifikovali. Zbytek uváděl schopnosti konkrétně. Mezi ty nejčastější patří to, že umí čarovat (67 respondentů), umí vařit lektvary (37 respondentů), umí létat na koštěti (17 respondentů).

Další odpovědi byly následující: „Umí měnit podobu“, „Dokáže věštit“ (7), „Umí změnit podobu jiným lidem“ (5), „Magie“, „Umí zaklínat lidi“ (4), „Umí léčit“, „Povídat si ze zvířaty“ (3), „Manipuluje s lidmi“, „Měnit počasí“, „Umí se zneviditelnit“, „Dává podobu neživým věcem“, „Umí pomáhat dobrým lidem“, „Čarodějnice má schopnost vycítit zradu, také má speciální schopnost mluvení do mysli a číst myšlenky, má také telepatii“, „Umí navázat kontakt s nadpřirozenými bytostmi, umí ovládat přírodní živly“, „Ano, kouzlí a oblbuje lidi a kouzelné bytosti“, „Umí používat magii ve svůj prospěch“, „Dokáže vysát z druhých život, ovládá počasí (bouře, tornáda a jiné ošklivé přírodní živly)“, „Ano, umí dokonale vařit lektvary (lásky, věčného života a mládí, smrtící jedy), umí se přeměnit na jinou osobu nebo zvíře, zkrátka na každého živého tvora“ (1).

Může mít čarodějnice i jiné podoby?

Tabulka 22 – Může mít čarodějnice jiné podoby?

Kočku	27
Ano, umí se proměnit v cokoliv	22
Ne	20
Ano	18
Umí se převtělovat do zvířat	14

Pouze 20 dětí napsalo, že čarodějnice nemůže mít jiné podoby. Podle zbytku žáků je může mít. 18 odpovědělo pouze to, že se proměnit může. Dalších 22 napsalo, že se dokáže proměnit v cokoliv. Častá odpověď je, že se čarodějnice může proměnit v nějaké zvíře. Nejčastější zvířecí podoba byla uváděna kočičí. Další uvedené zvířecí podoby jsou:

„Žába“ (10), „Had“ (7), „Havran“ (6), „Sova“, „Netopýr“, „Vrána“ (5), „Kůň“, „Pavouk“ (2).

Jiné uvedené podoby jsou: „Stařena“, „Krásná mladá dívka“ (2), „Ano, například se může proměnit v babičku nebo princeznu“, „Čarodějnice má podobu zvířat a také, když spolkně něčí krev, tak se může proměnit v daného člověka“, „Ano, zlé čarodějnice se mohou proměnit v hodné, všechny se mohou proměnit v jakékoliv zvíře“, „Ano, jelikož si umí vařit lektvary, tak si uvaří i lektvar, který jí změní podobu“, „Samozřejmě, záleží jaký lektvar si uvaří“, „Ano, jak jsem již zmínila, umí měnit podoby a také jsou i hodné čarodějnice, které vypadají mladě“, „Může se tvářit mile, ale nemyslí to tak“, „Typicky stará zelená paní na koštěti / typka, co se koupe v krvi novorozenců a díky tomu zůstává mladá a krásná“ (1).

Vlastní čarodějnice nějaké speciální předměty?

Tabulka 23 – Speciální předměty, které čarodějnice vlastní

Létající koště	46
Kouzelnou hůlku	36
Věšteckou/křišťálovou kouli	20
Lektvary	16

Celkem 6 žáků uvedlo, že čarodějnice nevlastní žádné speciální předměty. Zbytek si myslí, že nějaké má. Z toho 7 jich uvedlo pouze „Ano“, ostatní kouzelný předmět specifikovali. Mezi nejčastější předměty, které čarodějnice vlastní, patří létající koště (46 respondentů), kouzelná hůlka (36 respondentů), věštecká koule (20 respondentů).

Další odpovědi byly: „Kotel“, „Kotlík na lektvary“ (9), „Kočku“ (4), „Kouzelné zrcadlo“, „Prsten“, „Pařát“, „Bylinky“ (3), „Klobouk“, „Kouzelný plášť“, „Hadí ocásky“ (2), „Věšticí karty“, „Čarovný oheň“, „Neviditelný plášť“, „Cestovní plášť“, „Tajemné předměty“, „Kouzelnou hůl“, „Lopatu“, „Kouzelný měšec“, „Muší křídlo“, „Staré deníky předků plné kouzel“, „Ano, vlastní svoje zázračné lahvičky a bylinky, ze kterých míchá svoje lektvary“ (1).

Život

Kde čarodějnice žije?

Tabulka 24 – Místa, kde čarodějnice žije

V lese	32
V chatrči	29
V chaloupce	24
V močálu/bažině	12

V tabulce č. 24 je možné spatřit, jaké nejčastější odpovědi žáci zvolili. Dle nich čarodějnice žije obvykle v lese, v nějaké chatrči či chaloupce.

Další odpovědi byly následující: „V jeskyni“ (7), „Daleko od lidí“ (6), „V domku na kuří nožce“, „V chýši“ (4), „V polorozpadlé boudě“, „Na opuštěném hradu“ (3), „V barabizně“ (2), „Ve městě“, „Ve vesnici“, „V domečku na skále“, „Na zámku“, „V chatě u jezírka uprostřed lesa“, „V malé chatě u velkého černého lesa“, „Ve staré chatrči uprostřed tmavého lesa“, „V černočerném lese, kde má svůj velký dřevník ve kterém žije“, „Většinou daleko od lidí v nějaké chatrči hluboko v horách/lesích, na zámku v přestrojení nebo v chalupě mezi lidmi“, „Žije ve skalách ukrytých tam, kde je žádný smrtelník nenajde, kdo je najde, není normální člověk“, „V lese, zlé mají hnusné chatrče a hodné mají domy na stromě“ (1).

Jak vypadá prostředí, ve kterém čarodějnice žije?

Tabulka 25 – Vzhled prostředí, ve kterém čarodějnice žije

Špinavé	31
Neuklizené	23

Prostředí, ve kterém čarodějnice žije, není popisováno (až na pár výjimky) vůbec pěkně. Nejvíce je spojováno se špínou a obecně s nepořádkem. Negativní popis prostorů lze možno spatřit ve většině odpovědí. Že je prostředí neuklizené si myslí 20 žáků. Z nich 14 konkrétně zvolilo výraz neuklizené, 9 jich odpovědělo přímo to, že se v jejím příbytku nachází bordel. Negativní konotace spojené s prostředím, ve kterém čarodějnice žije, jsou: „Pavučiny“ (10), „Temné“ (9), „Tmavé“ (8), „Strašidelné“ (4), „Hrozně“ (3), „Chaotické“, „Zanedbané“, „Je tam plíseň“, „Neútulné“, „Prach“ (2), „Vlhké“, „Tajuplné“, „Smradlavé“, „Má tam myši“, „Jako smetiště“, „Neuklizené, všude to smrdí, v domku panuje ponurá atmosféra“, „Chaos, neuspořádaný bordel, ale ona se v tom vyzná“, „Žije uprostřed hustého lesa v polorozpadlém domku na kuří nožce“, „Zchátralé

obydlí někde uprostřed lesa“, „Žije v černočerném lese, takže v tmavém prostředí, plné nestvůr“, „V neuspořádané chatrči“ (1).

Pozitivní konotace s prostředím, ve kterém čarodějnice žije, lze najít jen v malém procentu odpovědí: „Uklizené“, „Krásné“, „Útulné“, „Prostředí je velké, útulné a také je to tam čisté, je tam mnoho chodeb a místností“, „Má normální dům jako každý jiný“ (1).

Další odpovědi: „Staré“ (8), „Hluboký les“ (6), „Les“ (5), „Bažiny“ (4), „Opuštěné“, „Černí“, „Les a zřícenina“, „Pavučiny, hadi, pavouci, mravenci“, „Jsou tam malé stromy, rašelina a rybník se zelenou vodou“, „Bažina plná stromů, bahna a vody“, „Plné různých předmětů, bylinek a nádobí“, „Je to starý dům oblezlý keři a stromy“, „Je plné kostí různých lektvarů a je to neobydlená část světa“, „Bažinaté a lišejníkové“, „Všude myši a pavouci“, „Je to místnost, ve které je kotlík na vaření lektvarů“, „Chaotické, ale i přes to má nádech estetiky“, „Temný les, okolo bažina“, „Všude kolem jsou pavučiny a lektvary“ (1).

S kým čarodějnice žije?

Tabulka 26 – S kým čarodějnice žije?

Sama	54
S kočkou	31
S nějakými zvířaty	16

50 dětí odpovědělo, že čarodějnice žije sama. Zbytek respondentů si myslí, že s někým žije. Ve většině odpovědí se nacházelo, že žije s nějakým zvířetem. Nejčastěji zmiňované zvíře bylo kočka (31 respondentů, z toho 5 odpovědělo, že žije s kocourem). Další odpovědi, v nichž bylo uvedeno, že žije se zvířaty: „S hady“, „S havranem“ (5), „Se sovou“ (4), „Se svým mazlíčkem“, „Se svým kocourem, prasetem a slepicí“, „Žije s žábou, což je vlastně zakletý princ, dále má doma černou kočku, která umí mluvit“, „Žije sama, občas tam zaletí nějaká vrána nebo jiné zvíře, které čarodějnice vytvořila jako jejího sluhu“ (1).

S jinými osobami: „S Čarodějem“ (3), „Se sluhou“, „Čertem“, „S rodiči“, „Čarodějnice nemá už rodiče. Žije se svými sestrami a bratry. Také se svými přáteli.“, „Se svými sourozenci“ (1).

Má čarodějnice nějaké rodinné příslušníky?

Drtivá většina žáků uvedla, že čarodějnice nemá žádné rodinné příslušníky – bylo jich celkem 101, 5 respondentů uvedlo, že neví.

Někteří si myslí, že má sourozence: „Sestru“ (4), „Má sestry“ (3), „Mladší hezčí sestru, která je princezna“, „Dvě sestry a tři bratry“, „Ano jistě má určitě nějaké rodiče či sourozence“, „Stejně zlou sestru“ (1).

Další odpovědi: „Sestřenice“, „Tetu“ (2), „Rodiče“, „Někde daleko asi ano“, „Ano, vzdálené příbuzné (tety, strýce), kteří však nestojí o její kontakt“, „Má matku, která ji proklela, jinak nikoho“, „Má sestřenici nebo bratrance žijící na druhém konci království“, „Ne / nebo nějakého ztraceného příbuzného, s kterým se později stanou spojenci“, „Určitě ano, ale nikdy jsem o nich neslyšela“, „Zvířata (myši, pavouci, hadi)“, „Manžela“, „Zlá ne, hodná má rodiče, matka čarodějka, otec bývá různorodý, nejčastěji trpaslík, hejkal a elf“, „Ano, ale moc se s nimi nestýká (mámu, tátu, sourozence)“ (1).

Má čarodějnice nějaké domácí mazlíčky?

Tabulka 27 – Mazlíčci čarodějnice

Kočku/kocoura	85
Hada	29
Žábu/ropuchu	14
Havrana	13
Sovu	12
Myš	12

Naprostá většina respondentů uvedla, že má čarodějnice domácí mazlíčky. Pouze v případě pěti dětí zaznělo, že žádného mazlíčka nemá. 9 žáků uvedlo pouze to, že nějaké zvíře čarodějnice vlastní, ale neuvedli, jaké to konkrétně je. Mezi nejčastěji zmiňované domácí mazlíčky patří kočka/kocour. Že má čarodějnice doma kočku, uvedlo 72 respondentů, že má kocoura, jich zmínilo 13. Malá část respondentů uváděla, že má čarodějnice zvířata, a to nejen jako domácí mazlíčky, ale má je hlavně kvůli užitku: „Vlastní zvířata na rituály“, „Má vránu, která jí slouží jako poslíček“, „Myši kvůli hadím ocáskům do lektvarů“.

Kromě výše zmíněných zvířat byla uváděna zvířata následující: „Pavouk“ (8), „Vrána“ (4), „Krkavec“, „Ptáky“, „Krysa“ (2), „Mouchu“, „Papouška“, „Psa“,

„Netopýra“, „Prase a slepici“, „Vše to, co najdeme doma; pavouky, stonožky, krysy, hady apod.“, „Zlá: zlý havran, divočák, hadi. Hodná: kocourek, sova, hodný havran“ (1).

Jak skončí osud čarodějnice?

Tabulka 28 – Konec osudu čarodějnice

Zemře	34
Špatně/zle	27

Většina žáků si myslí, že osud čarodějnice nedopadne dobře. Celkem 32 uvedlo, že zemře, dalších 27 pak míní, že skončí špatně. Z odpovědí vyplývá, že je čarodějnice jako zlá postava (ztělesnění zla) přemožena: „Většinou ji dobro přemůže“ (8), „Zmizí / rozplyne se“ (7), „Bude upálena“ (4), „Je poražena“ (3), „Je vyhnána“, „Skončí v pekle“, „Promění se v žábu“, „Je potrestána ze její zlé činy“ (2), „Promění se v popel“, „Utopí se v močálu nebo jí král zavře do hladomorny“, „Bude prokleta v sochu“, „Nachytá se do své vlastní pasti“, „Vždy beznadějně, karma si vybírá svou daň na špatných lidech“, „Je vykázána ze společnosti“, „Bude uvězněna dlouho ve vězení za své nelegální činy“, „Dostane za trest své skutky“, „Zemře a stane se z ní můra“ (1).

Odpovědi, které uvádějí, že její osud neskončí špatně, a dokonce mohou naznačovat, že si čarodějnice polepší, jsou: „Je nesmrtelná“, „Šťastně“ (4), „Polepší se“ (2), „Vyhraje“, „Využije své schopnosti ve prospěch společnosti“, „Jak kdy, někdy špatně a někdy je odměněna za své činy“, „Žije dál ve svém domě“, „Čarodějnice nade všemi zvítězí a stane se pánem světa!!! Bude mladá, krásná a fit, dokonce bych řekla, že bude krásnější, jak princezna, a to je co říct!!!!“, „Je poražena nebo se změní a její vlastnosti už nejsou náhle špatné“ (1).

Další odpovědi: „Nevím“ (6), „Většinou ji vyženou nebo se vdá za prince“, „Žije dál sama v lese“, „Její plán nevyjde, ale bude žít dál“, „Jak kdy“, „To je podle toho, v jaké je čarodějnice roli. Pokud chce třeba někoho zabít, tak zemře, ale třeba je v ní zakletá princezna a ona se stane zase princeznou“, „Nijak, čarodějnice žije velmi dlouho a většinou se to neví“ (1).

Další otázky

Jaký má čarodějnice hlas?

Tabulka 29 – Hlas čarodějnice

Chraplavý	23
Hrubý	17
Hluboký	16
Strašidelný	11
Skřehotavý	11

Hlas čarodějnice není dle většiny popisován zrovna pozitivně. Nejvíce je popisován jako chraplavý, hrubý, hluboký, strašidelný nebo skřehotavý – tudíž ho lze popsat jako nelibozvučný. Negativních označení si hlas čarodějnice vysloužil ještě několik: „Nepříjemný“ (8), „Skřípavý“ (5), „Zlý“ (4), „Arogantní“, „Ošklivý“ (3), „Vysoký“, „Slabý“, „Drsný“ (2), „Pisklavý“, „Zlomyslný“, „Neupřímný“, „Děsivý“, „Má ho jako tisíce pavouků, syčící a dokáže lidi přimět k čemu chce“ (1).

Podle některých odpovědí bychom ale mohli usoudit, že je hlas čarodějnice naprosto normální a příjemný: „Příjemný“ (5), „Jemný“ (4), „Líbivý“, „Libozvučný“ (1).

Dále byl popisován jako: „Starý“ (5), „Tajemný“ (4), „Temný“ (3), „Hlasitý“, „Jako chlap“, „Normální jako člověk“ (1).

Jak jinak lze čarodějnice také nazývat?

Tabulka 30 – Jiné oslovení pro čarodějnice

Ježibaba	52
Baba Jaga	24
Kouzelnice	19
Babizna	10

Jiných oslovení pro čarodějnici by se v dotazníku našlo opravdu hodně. Nejčastěji ji žáci nazývali jako ježibaba (52 respondentů), baba Jaga (24 respondentů), kouzelnice (19 respondentů), ale setkat se můžeme i s osloveními jako babizna, jedu baba, baba, čarodějka aj. Pouze 3 žáci odpověděli, že neví, jak jinak čarodějnici nazývat.

„Baba“ (6), „Čarodějka“ (4), „Baba kořenářka“, „Stará paní“, „Jedu baba“ (2), „Černokněžnice“, „Královna temnoty“, „Babice“, „Magik“, „Vědma“, „Lékařka“, „Zlobabka“, „Monstrum“, „Podvodnicová lhářka“, „Bába z mokřin“, „Čarka“ (1).

Co dalšího bys o čarodějnici doplnil(a)?

Více jak polovina respondentů o čarodějnici nic nedoplnila – konkrétně 81. Někteří doplnili to, že čarodějnice nemusí mít jen jednu podobu (tu zlou), ale může se stát, že se změni k lepšímu. Nebo nemusí mít jen starou a ošklivou podobu, ale může být i mladá a krásná. Jiní doplnilo to, že existují čarodějnice vyložené hodné.

„Jsou i hodné čarodějnice“ (4), „Jsou to většinou negativní postavy příběhu, avšak existují i výjimky“, „Některé jsou i mladé“, „Byla mladá dívka, ale něco ji začarovalo, jinak by neubližovala lidem“, „Občas se změni i k lepšímu“, „Může i pomoci“, „Umí vyléčit jakékoliv zranění či nemoc“, „Někdy může být i hodná a pomůže tomu, kdo to potřebuje“, „Jsou i ty čarodějnice, které jsou dobré. Ty jsou většinou podobné, těm zlým. Chovají se mile a slušně a většinou se jim říká kořenářky“, „Nelíbí se mi, že je skoro vždy představována jako stará a ohyzdná, jako kdyby lidé, kteří jsou stáří anebo ti, co jsou ne moc dobře vypadající měli automaticky být bráni jako zlí či nepodstatní jen proto, že nejsou mladí a krásní“, „Je to pohádková postava, která může být dobrá či zlá“, „Ne každá je tak zlá, ale my jsme z ní udělali něco ohavného a zlého“.

Jiné odpovědi doplňují a dokreslují, jaká čarodějnice je, jaké má aktivity.

„Kamarádí se s čerty“ (2), „Každý večer létá na koštěti a je na jedno oko slepá“, „Nikdo ji nemá rád“, „Že v každé pohádce čarodějnice prohraje“, „Ráda se mstí“, „Žere lidi“, „Ráda někoho obelhává nebo klame“, „Nemá ráda lidi“, „Nedá se jí věřit“, „Je to zlá osoba, která ničí životy“, „Je to osoba, která je prakticky nešťastná“, „Často je spojovaná s ďáblem a nedá se jí věřit“, „Nechtěl bych ji potkat“, „Je to poděs“, „Je to mistryně převleků“.

Shrnutí práce

Dotazníkové šetření k mému překvapení ukázalo, že žáci vybraným postavám ve větším množství případů připisují atributy, které bychom našli taktéž v pohádkách vycházejících z lidové slovesnosti – tedy z pohádek od Němcové a Erbena.

Nejtypičtějším rysem princezny je její krása. A to jak v dílech klasických autorů, tak dle žáků, kteří vyplňovali dotazník. Děti princeznu nejčastěji popisovaly s modrýma očima, malým nosem, krásnou pletí a dlouhými blond vlasy. Štíhlou postavu zdobí nejčastěji dlouhé, krásně zdobené šaty, zpoza kterých vykukují střevíčky. Z dotazníku vyplývá, že je princezna mladá, nejčastěji do věku dvaceti let.

Princeznino vychování je zpravidla slušné a dobré. Je postavou, která se chová také k ostatním lidem mile a hezky, je obecně hodná. Negativní konotace k jejímu chování jsou v mentalitě dětí uloženy velmi málo.

Princezna se vyznačuje poměrně širokým záběrem zájmů. Mezi náplň jejího volného času patří zejména jízda na koni, vyšívání, četba, hra na hudební nástroje, procházení se, zpěv, malování nebo tanec. Je jí připisován poklidný život. Jediný rozruch do často stereotypních činností přinesou pomyslní nepřátelé a nebezpečí, která na ni číhají. I když se princezna chová k druhým lidem pěkně a je milá, osud jí připravil různé překážky a nástrahy. Nejčastěji v podobě draka nebo čarodějnice či jiných škodolibých postav.

Princezna žije většinou s rodiči (tatínkem a maminkou, králem a královnou) – obecně s rodinou. Všichni spolu žijí na zámku. Princeznu mají děti v mysli uloženou jako jedináčka. Zpravidla se zamiluje do prince. Jinou možností je, že vzplane láskou k obyčejnému prostému chlapci. Její osud končí šťastně. Nejčastěji se vdá za svého zachránce (ať již zmíněného prince nebo obyčejného hochy) a žijí spolu šťastně až do smrti. Pro postavu princezny je tedy příznačný dobrý konec.

Čarodějnice byla nejčastěji popisována jako zlá baba. Oproti princezně, kterou bychom mohli označit za postavu, jež v dětech vzbuzuje spíše pozitivní konotace, je čarodějnice postavou, která v nich vzbuzuje konotace negativní.

Vzhled čarodějnice není podle žáků příliš líbivý. Charakteristické jsou pro ni bradavice a také velký/dlouhý nos nebo vrásky. Vrásky mohou vypovídat o vysokém stáří čarodějnice. Je totiž již v pokročilém (dnešní terminologií důchodovém) věku a někdy se může dožívat i více než sta let. Její hlavu „zdobí“ zpravidla černé (nebo obecně tmavé)

rozcuchané vlasy. Postavu má shrbenou, malou, spíše silnější a je zčásti skrytá do potrhaných šatů. Stejně tak jako oblečení, ani boty nemá příliš pěkné. Jestliže není zrovna bosa, nosí škrpály, dřeváky nebo jinou nevzhlednou obuv.

Negativní konotace jsou připisovány také jejím vlastnostem a chování vůči druhým lidem. Většina odpovědí čarodějnici vykreslovala jako zlou, jen malé procento bralo v potaz existenci hodných čarodějnic, čemuž nasvědčuje i to, že je dle většiny dětí čarodějnice negativní postavou.

Oproti princezně čarodějnice vyniká speciálními schopnostmi. Umí kouzlit a čarovat, vařit lektvary nebo létat na koštěti. Její schopností je i to, že dokáže měnit podoby. Nejčastěji se přetěluje do zvířat (zejména do kočičí podoby). Ke svému kouzlení využívá nejrůznější speciální předměty. Mezi ně patří létající koště, kouzelná hůlka, křišťálová koule, lektvary a mnoho dalšího.

Čarodějnice přebývá v příbytku daleko od lidí. Nejčastěji se jedná o hluboký les, ve kterém má svou chatrč či chaloupku. Její obydlí je neuklizené, špinavé a nevypadá vůbec pěkně. Možná je to tím, že je na ostatní zlá a nemá rodinné příslušníky, žije nejčastěji sama. Mohou jí však dělat společnost nějaká zvířata (zejména kočka). Kočka je ostatně zmiňována jako její nejčastější domácí mazlíček. Hned po ní následuje had, žába nebo havran. Osud čarodějnice neskončí dobře. Jako ztělesnění zla zemře, je vyhnána, přemožena.

Typický je pro čarodějnice jejich hrubý chraplavý hlas. Žáci ji kromě oslovení „čarodějnice“ nazývají ještě jako ježibabu, babu jagu, kouzelnici, babiznu. U postavy čarodějnice si někteří respondenti uvědomovali, že je poměrně problematické hovořit pouze o hodné nebo zlé. Proto jsme se (více než u postavy princezny) mohli setkávat s připomínkami typu, že mohou být čarodějnice i hodné, které neškodí, nebo čarodějnice, které se polepší, a nakonec pomáhají lidem.

Závěr

V teoretické části práce jsme se zabývali pojmy stereotyp a folklor. Pojem stereotyp byl rozebrán z pohledu dvou věd – sociologie a etnolingvistiky. Uvedeno bylo také několik příkladů stereotypizace v českém prostředí. Následující kapitola se věnovala folkloru. Byly popsány jeho znaky, to jak vznikal a byly zde nastíněny i jeden z jeho žánrů - pohádka. Největší prostor z folklorních žánrů byl věnovaný pohádce, protože právě z pohádek děti jednotlivé bytosti znají.

V další kapitole jsme zaznamenali to, jak se o princezně a čarodějnici píše zejména v Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska či ve vybraných českých slovnících. Důležitou částí bylo rozebrání postav v dílech konkrétních autorů, kteří sbírali lidovou slovesnost (B. Němcové a K. J. Erbena), jelikož zde byla na základě jednotlivých pohádek nastíněna charakteristika postav. Tato část byla nezbytným základem pro následující praktickou část práce.

Hlavním cílem práce bylo zjistit, jaké atributy žáci 2. stupně ZŠ připisují vybraným pohádkovým postavám – princezně a čarodějnici. To bylo zjišťováno na poměrně konkrétním dotazníkovém šetření, které se skládalo ze 42 otázek (zejména otevřených). Otázkami jsme se snažili zjistit, jaký mají postavy vzhled, jaké vlastnosti, jaký žijí život a mnoho dalšího. Následně byly zaznamenány veškeré odpovědi, které žáci v dotazníku uvedli. Pokud se některé opakovaly, bylo uvedeno, kolik dětí zvolilo stejnou odpověď. Nejfrekventovanější odpovědi byly zaneseny do tabulky a na základě posbíraných dat bylo u každé otázky z dotazníku uvedeno, co se dětem ve spojitosti s danou postavou nejvíce vybavuje. Konkrétní výstup z dotazníkového šetření byl uveden ve shrnutí práce.

V úvodu bakalářské práce jsem zmiňovala, že jsou dnes dětem předkládány velmi často pohádky v jiné podobě, než jak tomu bylo dříve, a že hlavní motivací ke psaní bylo zjistit, jestli (a v jaké míře) jsou v mentalitě dětí i dnes uloženy atributy pohádkových postav, které vycházejí z lidové slovesnosti. Je bezpochyby jasné, že jsme prakticky my všichni ovlivňováni novými pohádkovými adaptacemi, ale z výzkumu vyplývá, že vnímání postav jako jsou princezna a čarodějnice se u vybraných žáků ZŠ nijak razantně neliší od toho, jak jsou postavy popsány v pohádkách vycházejících z folkloru. Žáci postavám, až na malé procento případů, nepřipisovali atributy, které by byly zcela „mimo mísu“. Samozřejmě bychom v charakteristikách postav objevili i takový popis vlastností

a vzhledu, který bychom v dílech vycházejících z lidové slovesnosti nenašli, nicméně lze globálně říci, že jsou u princezny a čarodějnice hlavní atributy zachovány.

Seznam literatury

BARTMIŃSKI, Jerzy a NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, S. (2007): Profily a subjektová interpretace světa. Přel. Daniela Lehárová. Slovo a smysl. Časopis pro mezioborová bohemistická studia, roč. IV, č. 8 <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/264>

BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 9788024628837.

BENEŠ, Bohuslav. *Česká lidová slovesnost: výbor pro současného čtenáře*. Praha: Odeon, 1990. Lidové umění slovesné (Odeon). ISBN isbn80-207-0181-8.

BROUČEK, Stanislav a Richard JEŘÁBEK, ed. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1713-8.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-0000060-1.LA.

ČERVENÁ, Vlasta, DANĚŠ, František a Josef FILIPEC, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978.

ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Praha: Laichter, 1924.

ERBEN, Karel Jaromír. *Pohádky*. Hradec Králové: Kruh, 1972.

ERBEN, Karel Jaromír. *Pohádky*. Ilustroval Cyril BOUDA. V Praze: Knižní klub, 2008. ISBN isbn978-80-242-2258-5.

HAVRÁNEK, Bohuslav, VÁCHA, Jaroslav, ed. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1971.

CHAŁASIŃSKI, Josef, *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej "kopalnia" na Górnym Slasku*. Warsaw: Dom Ksiazki Polskiej, 1935.

LIPPMANN, Walter. *Veřejné mínění*. Přeložil Ladislav KÖPPL. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0939-3.

MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. V Praze: Nákladem J. Otty, 1907. MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN isbn80-7106-242-1.

Malý etnologický slovník. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011. ISBN 978-8087261-70-5.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-x.

NĚMCOVÁ, Božena. *Národní pohádky*. Ilustroval Josef LADA. Praha: SNDK, 1962.

NĚMCOVÁ, Božena. *České národní pohádky*. Ilustroval Edita PLICKOVÁ. Kladno: Delta, c2004. ISBN 80-7351-014-6.

OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Antropologie narativity – problematika české pohádky*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2012. ISBN 9788087112670

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN isbn80-7184-311-3.

PROPP, Vladimir Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 2. Přeložil Miroslav ČERVENKA, přeložil Marcela PITTERMANNOVÁ, přeložil Hana ŠMAHELOVÁ. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 987-80-7319-085-9.

Příruční slovník jazyka českého. V Praze: Státní nakladatelství, 1957.

ŠLÉDROVÁ, J.: „Stereotypy v českých anekdotách“. In: *Čeština doma a ve světě*, 11, 2003, nč. 1 a 2, s. 73–76.

ŠLÉDROVÁ, J.: „Stereotypy v rodinných a příbuzenských vztazích“. In: *Čeština doma a ve světě*, 11, 2003, č. 1 a 2, s. 64–69.

VAŇKOVÁ, Irena. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN isbn80-246-0919-3.

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Nejčastější asociace ve spojení s princeznou	26
Tabulka 2 – Princeznin obličej	28
Tabulka 3 – Princezniny vlasy	29
Tabulka 4 – Postava princezny	30
Tabulka 5 – Věk princezny	31
Tabulka 6 – Vychování princezny	32
Tabulka 7 – Chování princezny k druhým lidem	33
Tabulka 8 – S kým princezna žije	34
Tabulka 9 – Do koho se princezna zamiluje	35
Tabulka 10 – Konec princeznina osudu	36
Tabulka 11 – Princezniny koníčky	36
Tabulka 12 – Princezna a její nepřátelé	38
Tabulka 13 – Číhají na princeznu nějaká nebezpečí?	38
Tabulka 14 – Nejčastější asociace spojené s čarodějnici	40
Tabulka 15 – Obličej čarodějnice	41
Tabulka 16 – Vlasy čarodějnice	42
Tabulka 17 – Postava čarodějnice	42
Tabulka 18 – Oblečení čarodějnice	43
Tabulka 19 – Obuv čarodějnice	44
Tabulka 20 – Jak je čarodějnice stará?	44
Tabulka 21 – Speciální schopnosti čarodějnice	47
Tabulka 22 – Může mít čarodějnice jiné podoby?	47
Tabulka 23 – Speciální předměty, které čarodějnice vlastní	48
Tabulka 24 – Místa, kde čarodějnice žije	49
Tabulka 25 – Vzhled prostředí, ve kterém čarodějnice žije	49
Tabulka 26 – S kým čarodějnice žije?	50
Tabulka 27 – Mazlíčci čarodějnice	51
Tabulka 28 – Konec osudu čarodějnice	52
Tabulka 29 – Hlas čarodějnice	53
Tabulka 30 – Jiné oslovení pro čarodějnice	53

Přílohy

Příloha 1: Dotazník

Následující příloha obsahuje přesné znění otázek, které byly v dotazníku položeny. Jak již bylo uvedeno, dotazník byl žákům předán online formou.

1. Pohlaví
 - Muž ○ Žena
2. Jaké asociace se vám spojí s princeznou? (Asociace = první představa, myšlenka)
3. Jak vypadá princeznin obličej? (Oči, ústa, nos, pleť)
4. Jaké má princezna vlasy?
5. Jakou postavu má princezna?
6. Jak se princezna obléká? Jak její oděv konkrétně vypadá?
7. Jakou nosí princezna obuv?
8. Jak je princezna stará?
9. Jaké má princezna vychování?
10. Jak se chová princezna k druhým lidem?
11. Je princezna spíše aktivní nebo pasivní postavou?
 - Spíše aktivní (rozhoduje o svém životě osudu sama)
 - Spíše pasivní (o svém životě často nerozhoduje sama a sama proti osudu nic nezmůže)
12. Kde princezna žije?
13. S kým princezna žije?
14. Má princezna nějaké sourozence, nebo je jedináček?
15. Do koho se princezna zpravidla zamiluje?
16. Jak skončí osud princezny?
17. Co dělá princezna ve volném čase (jaké má koníčky)?
18. Má princezna nějaké speciální schopnosti?
19. Má princezna nějaké nepřátele? Jestli ano, uveďte, koho a proč.
20. Číhají na princeznu nějaká nebezpečí?
21. Co dalšího bys o princezně doplnil(a)?
22. Jaké asociace se vám spojí s čarodějnici? (Asociace = první představa, myšlenka)

23. Jaké má čarodějnice vlasy?
24. Jak vypadá čarodějnice v obličeji? (Oči, ústa, nos, pleť)
25. Jakou postavu má čarodějnice?
26. Jak vypadá oděv čarodějnice?
27. Jakou nosí čarodějnice obuv?
28. Jak je čarodějnice stará?
29. Jaké vlastnosti má čarodějnice?
30. Jak se chová čarodějnice k druhým lidem?
31. Je podle vás čarodějnice spíše negativní nebo pozitivní postavou?
 - Spíše negativní ○ Spíše pozitivní ○ Nedá se určit
32. Má čarodějnice nějaké speciální schopnosti? (Pokud ano, uveďte je konkrétně)
33. Může mít čarodějnice i jiné podoby? (Pokud ano, uveďte konkrétně jaké)
34. Vlastní čarodějnice nějaké speciální předměty? (Pokud ano, uveďte konkrétně jaké)
35. Kde čarodějnice žije?
36. Jak vypadá prostředí, ve kterém žije?
37. S kým čarodějnice žije?
38. Má čarodějnice nějaké rodinné příslušníky? (Pokud ano, uveďte jaké)
39. Má čarodějnice nějaké domácí mazlíčky?
40. Jak skončí osud čarodějnice?
41. Jaký má čarodějnice hlas?
42. Jak jinak lze čarodějnici také nazývat?
43. Co dalšího bys o čarodějnici doplnil(a)?